

CH₃

LOREM IPSUM

LOREM IPSUM

ISSN: 2181-3310

MUTAFAKKIR

Scientific Journal / Научный журнал / Илмий журнал

25-son

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

№ 25, May (2024)

Bosh Muharrir:
Shohinur Mirzayev

Tahrir hay'ati
Baxtinur Xudanov
Akbar Elmurodov
Shuhrat Ziyadullayev
Muxtor Xudoyqulov
Ulug'bek Vohidov
Murod Abulkasimov
To'lqin Pardayev

ALISHER NAVOIY
NOMIDAGI O'ZBEKISTON
MILLIY KUTUBXONASI

Kitob va turkum
nashrlarga ISBN va ISSN
raqamlarni biriktirish
to'g'risida

MA'LUMOTNOMA

Turkum nashrlarning
chiqish ma'lumotlarini GOST
7.4-95 «Nashrlar. Chiqish
ma'lumotlari» hamda GOST
7.56-2002 «Xalqaro standart
turkum raqami» davlatlararo
standartlar talablari asosida
bo'lishini to'liq ta'minlash
maqsadida, Alisher Navoiy
nomidagi O'zbekiston Milliy
kutubxonasi va «Mutafakkir»
1ta 2022 yil 11-apreldagi
№ ISSN-C-35583 sonli
hisob-kitob shartnoma va
2022 yil 19-aprel yildagi №
ISSN-I-35583 schet-fakturaga
asosan turkum nashrlarini
ISSN bilan belgilash uchun
quyidagi raqamni taqdim
etadi:

Turkum nashrning nomi:
Мутафаккир

ISSN raqam: 2181-3310

Turkum nashrlarning turi:
электрон нашр

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya komissiyasining ilovasida mavjud bo'lgan xalqaro indeksatsiya **index copernicus** bazasiga kiritilgan. OAK ilmiy nashrlarda chop etilgan maqola sifatida qabul qilinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati

¹ Мақола chop etilgan paytda xalqaro miqёsda faoliyat kўrsatadigan қуйидаги йирик нашриётлар ёки маълумотлар базаси асосида «импакт-фактор»га эга бўлган илмий журналларда нашр этилган мақолалар мазкур Рўйхат таркибига киритилган илмий журналларда chop etilgan илмий мақолалар сифатида қабул қилинади: (1) Web of Science (Web of Knowledge), (2) Journal Impact Factor, (3) Scopus, (4) Journal Citation Reports, (5) Global Impact Factor, (6) International Impact Factor Services, (7) Agris, (8) Chemical Abstracts CAS, (9) GeoRef, (10) PubMed, (11) Springer, (12) Index Copernicus, (13) Bielefeld Academic Search Engine, (14) ResearchBib, (15) Directory of Research Journals Indexing, (16) Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor, (17) Open Academic Journals Index, (18) Ulrich's Periodicals Directory, (19) Scientific Indexing Services, (20) General Impact Factor, (21) InfoBase Index, (22) International Society for Research Activity, (23) Scientific Journal Impact Factor, (24) Scientific Research Publishing Inc, (25) Directory of Open Access Journals, (26) Academic Journals Database, (27) Academic One File, (28) Advanced Science Index, (29) Anthropological Index Online, (30) Anthropological Literature, (31) Anthropology Plus, (32) Asian Education Index, (33) Bibliography of Asian Studies, (34) Compendex, (35) CrossRef, (36) HINARI, (37) Hindawi, (38) Libraries Resource Directory, (39) Impact Factor Search, (40) ResearchGate, (41) SCImago, (42) Scisearch, (43. z/x) Universal Impact Factor.

Шунингдек, жаҳоннинг икки юзта энг яхши олий таълим муассасаси рўйхатидаги олий таълим муассасалари томонидан chop etilgan илмий ишлар ва мақолалар тўпламида нашр этилган илмий мақола (материал)лар мазкур рўйхатга киритилган илмий нашрларда chop etilgan мақолалар сифатида қабул қилинади.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISH BO'YICHA PR FAOLIYATI

Раманова Гулноза Ибрагимовна, Ўзбекистон журналистика

ва оммавий коммуникациялар университети

Annotatsiya: Maktabgacha ta'limning dinamik manzarasida barqaror o'sish va rivojlanish uchun samarali boshqaruv muhim ahamiyatga ega. Jamoatchilik bilan aloqalar (PR) faoliyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarining imidji, obro'si va muloqot strategiyasini oshirishda hal qiluvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda PR faoliyatining ahamiyatini o'rganadi, strategiyalarni belgilab beradi va ularning manfaatdor tomonlarning idrokiga va tashkilot muvaffaqiyatiga ta'sirini yoritadi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, Jamoatchilik bilan aloqalar, Manfaatdor tomonlarni jalb qilish, Obro'ni boshqarish, Kommunikativ strategiyalar.

Kirish: Maktabgacha ta'lim tashkilotlari erta yoshdagi bolalarni rivojlantirish landshaftida muhim o'rin egallaydi, ular yosh bolalar uchun muhim poydevor ta'lim tajribasini ta'minlaydi. Biroq, raqobat kuchayib borayotgan va ota-onalarning umidlari kuchayishi bilan tavsiflangan bugungi ta'lim muhitida maktabgacha ta'lim muassasalarini samarali boshqarish akademik mukammallikdan tashqariga chiqadi. Ushbu boshqaruvning markazida jamoatchilik bilan aloqalar (PR) faoliyatini strategik amalga oshirish hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari kontekstidagi PR faoliyati manfaatdor tomonlar, jumladan, ota-onalar, o'quvchilar, o'qituvchilar, davlat organlari va keng jamoatchilik bilan ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan turli xil strategiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu tadbirlar shaffof muloqot, obro'-e'tiborni oshirish va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi va natijada tashkilotning umumiy muvaffaqiyati va barqarorligiga hissa qo'shadi.

Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda PR faoliyatining muhim rolini o'rganadi, ularning ahamiyati, strategiyalari va manfaatdor tomonlarning idrokiga ta'sirini ochib beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari kontekstida PRni tushunish:

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari sohasidagi jamoatchilik bilan aloqalar (PR) alo-

qa, obro'ni boshqarish va manfaatdor tomonlarni jalb qilishda ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Bu tushunchalarni shakllantirish, ishonchni mustahkamlash va asosiy manfaatdor tomonlar bilan ijobiy munosabatlarni rivojlantirish uchun turli texnika va platformalarni strategik joylashtirishni o'z ichiga oladi.

Shaffof muloqot-PR faoliyati maktabgacha ta'lim muassasalari va ularning manfaatdor tomonlari o'rtasida shaffof aloqa kanallarini osonlashtiradi. Bu tashkilotning missiyasi, qadriyatlari, o'quv dasturi va yutuqlari haqidagi ma'lumotlarni aniq va tushunarli tarzda tarqatishni o'z ichiga oladi. Shaffof muloqot ota-onalar, o'qituvchilar va keng jamoatchilik o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi, ularning maktabgacha ta'lim muassasasining yosh bolalarga sifatli ta'lim va g'amxo'rlik ko'rsatish majburiyatiga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Obro'ni boshqarish-Maktabgacha ta'lim muassasalari obro'-e'tibor eng muhim bo'lgan muhitda ishlaydi. PR faoliyati tashkilotning obro'sini boshqarish va himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy tasavvurlar yoki noto'g'ri tushunchalarni bartaraf etish, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasasining kuchli tomonlari, yutuqlari va doimiy takomillashtirishga intilishlarini ta'kidlash uchun faol choralarni o'z ichiga oladi. Ijobiy obro'-e'tiborni rivojlantirish orqali maktabgacha ta'lim muassasalari bo'lajak oilalarni jalb qilishlari, mavjudlarini saqlab qolishlari va o'z jamoalarida erta bolalik ta'limida etakchi sifatida o'zlarini namoyon etishlari mumkin.

Manfaatdor tomonlarning ishtiroki-Samarali PR strategiyalari manfaatdor tomonlarning ishtirokini mazmunli munosabatlarni o'rnatish va jamiyat tuyg'usini rivojlantirish vositasi sifatida birinchi o'ringa qo'yadi. Bu ota-onalar, o'qituvchilar, o'quvchilar va boshqa manfaatdor tomonlarni qarorlar qabul qilish jarayonlariga faol jalb etish, ularning fikr-mulohazalari va fikr-mulohazalarini o'rganish, ularning muammolarini o'z vaqtida va oshkora hal etishni nazarda tutadi. Manfaatdor tomonlarni hamkorlikda jalb qilish orqali maktabgacha ta'lim muassasalari ishonch, sodiqlik va himoyani kuchaytirishi, tashkilot muvaffaqiyatiga sarmoya kiritgan shaxslarning qo'llab-quvvatlovchi tarmog'ini yaratishi mumkin.

Inqiroz aloqasi-Kutilmagan qiyinchiliklar yoki inqirozlar yuz berganda, PR faoliyati aloqani boshqarish va obro'ga ziyonni kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida favqulodda vaziyatlarni hal qilish, manfaatdor tomonlar bilan muloqot qilish va jarayon davomida shaffoflikni ta'minlash uchun

aniq protokollarni ko'rsatuvchi kuchli inqirozli aloqa rejalari bo'lishi kerak. Shaffoflik, hamdardlik va inqirozli vaziyatlarni proaktiv boshqarishni namoyish etish orqali maktabgacha ta'lim muassasalari o'z obro'siga ta'sirini minimallashtirishi va manfaatdor tomonlarning ishonchi va ishonchini saqlab qolishlari mumkin.

Brendni shakllantirish va farqlash-PR faoliyati maktabgacha ta'lim muassasasining brend identifikatorini rivojlantirish va farqlashga yordam beradi. Noyob qiymat taklifi, ta'lim falsafasi va maktabgacha ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlarini samarali etkazish orqali PR harakatlari tashkilotni bozorda raqobatbardosh joylashtirishga yordam beradi. Bu maktabgacha ta'lim muassasasining kuchli tomonlari, yutuqlari va erta bolalik ta'limida mukammallikka sodiqligini namoyish qilish uchun ijtimoiy media, veb-sayt kontenti, jamoat tadbirlari va hamkorlik kabi turli kanallardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari kontekstida PR - bu ijobiy munosabatlarni rivojlantirish, obro'-e'tiborni boshqarish va maktabgacha ta'lim muassasasining qadr-qimmatini asosiy manfaatdor tomonlarga samarali etkazishga qaratilgan strategik ishdir. PR tamoyillari va amaliyotlarini o'zlashtirgan holda, maktabgacha ta'lim muassasalari o'z jamiyatlarida o'z ko'rinishini, ishonchliligini va ta'sirini kuchaytirib, pirovardida yosh bolalarning har tomonlama rivojlanishi va farovonligiga hissa qo'shishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda PR faoliyatining ahamiyati:

a. Ishonch va hamkorlikni mustahkamlash: Samarali PR faoliyati tashkilotning qadriyatlari, missiyasi va ta'lim falsafasini oshkora yetkazish orqali manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonch va hamkorni mustahkamlashga yordam beradi.

b. Ota-onalar ishtirokini kuchaytirish: PR tashabbuslari orqali ota-onalarni jalb qilish hamkorlik tuyg'usini uyg'otadi, bu esa ularning farzandlarining ta'limiga ko'proq jalb qilinishiga va tashkilotdan qoniqishning oshishiga olib keladi.

c. Iste'dodlarni jalb qilish va saqlab qolish: PR sa'y-harakatlari orqali shakllantirilgan ijobiy jamoatchilik imidji iqtidorli o'qituvchilar va xodimlarni jalb qilishi mumkin, shu bilan birga qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratish orqali xodimlarni ushlab turishga hissa qo'shadi.

d. Inqirozli vaziyatlarni boshqarish: PR strategiyalari inqirozni boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga salbiy hodisalarning

ularning obro'siga ta'sirini yumshatishga yordam beradi va jamoatchilik ishonchini qayta tiklaydi.

4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun samarali PR strategiyalari:

a. Hikoya va kontent marketingi: Tashkilotning missiyasi, qadriyatlari va muvaffaqiyat hikoyalari haqida jozibali rivoyatlarni yaratish manfaatdor tomonlar bilan rezonanslashadi, hissiy aloqalar va sodiqlikni rivojlantiradi.

b. Ijtimoiy media bilan shug'ullanish: Ijtimoiy media platformalaridan foydalanish maktabgacha ta'lim tashkilotlariga ota-onalar bilan bevosita muloqot qilish, yangiliklarni almashish va yutuqlarni namoyish etish imkonini beradi, shu bilan ko'rinish va faollikni oshiradi.

c. Jamoatchilikka yordam berish dasturlari: Mahalliy hamjamiyat, korxonalar va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish nafaqat o'rganish tajribasini boyitibgina qolmay, balki tashkilotning keng jamoatchilik bilan aloqalarini mustahkamlaydi.

d. Ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar: Ommaviy axborot vositalari bilan faol hamkorlik qilish jamoatchilik fikrini shakllantirishga yordam beradi va ijobiy yoritishga yordam beradi, tashkilotning ta'siri va ta'sirini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini samarali boshqarish sezilarli darajada Jamoatchilik bilan aloqalar (PR) faoliyatini strategik amalga oshirishga bog'liq. Ushbu maqola davomida biz PRning idrokni shakllantirish, ijobiy munosabatlarni rivojlantirish va maktabgacha ta'lim muassasalarining umumiy muvaffaqiyati va barqarorligini oshirishdagi muhim rolini ta'kidladik.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida PR faoliyati shaffof muloqot, obro'-e'tiborni boshqarish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish, inqirozli muloqot va brend yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu tadbirlarga ustuvor ahamiyat berish orqali maktabgacha ta'lim muassasalari ota-onalar, o'qituvchilar, o'quvchilar va keng jamoatchilik o'rtasida ishonch, ishonchlilik va sadoqatni rivojlantirishi mumkin.

Bundan tashqari, PR bo'yicha strategik tashabbuslar maktabgacha ta'lim muassasalariga raqobatbardosh bozorda o'zlarini farqlash, o'zlarining noyob qiymat takliflarini ta'kidlash va o'zlarini erta bolalik davridagi ta'lim sohasida yetakchilar sifatida joylashtirish imkonini beradi. Ijtimoiy tarmoqlar, jamoat tadbirlari va hamkorlikni o'z ichiga olgan turli xil aloqa kanallaridan samarali foydalanish orqali

maktabgacha ta'lim muassasalari o'z jamoalari ichida o'z ta'sirini, ta'sirini va ta'sirini kuchaytirishi mumkin.

Ota-onalarning talablari yuqori va raqobat shiddatli bo'lgan bugungi dinamik ta'lim sharoitida maktabgacha ta'lim muassasalari PR muhimligini strategik imperativ sifatida tan olishlari kerak. PR tamoyillari va amaliyotlarini o'zlashtirgan holda, maktabgacha ta'lim muassasalari qiyinchiliklarni engib o'tishlari, imkoniyatlardan foydalanishlari va pirovardida yosh bolalarga sifatli ta'lim va g'amxo'rlik ko'rsatish bo'yicha o'z missiyalarini bajarishlari mumkin.

Kelajakka nazar tashlaydigan bo'lsak, PR maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yo'nalishini shakllantirishda, innovatsiyalarni, hamkorlikni va erta yoshdagi ta'limda mukammallikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynashda davom etishi aniq. PRni strategik ittifoqchi sifatida qabul qilgan holda, maktabgacha ta'lim muassasalari yosh bolalar va jamoalarning hayotini boyitib, barqaror o'sish, ta'sir va muvaffaqiyat sayohatiga chiqishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pustovoitova, O. V., Shepilova, N. A., Kurnikova, D. P., & Yakovleva, L. A. (2023). Organizational and Pedagogical Conditions for Transition to Project Management of a Preschool Educational Organization.
2. Anderson, M. L. (2008). Multiple inference and gender differences in the effects of early intervention: A reevaluation of the Abecedarian, Perry Preschool, and Early Training Projects. *Journal of the American statistical Association*, 103(484), 1481-1495.
3. Strong II, O. S. (2006). Early childhood education and care. *Paris: Organization for Economic Co-operation and Development*, 45-97.

**PARALLEL KORPUS YORDAMIDA INGLIZCHA FE'LLI
FRAZEMALARNING O'RGANILISHI****Salomat Otamurodova**

Toshkent davlat agrar universiteti Tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu tadqiqot parallel korpusdagi frazemalarning semantik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Barcha frazemalar Jeyn Ostenning "Adisha va g'urur" kitobidan tanlab olinib, frazemalarni tahlil qilish uchun ularning o'zbek tiliga tarjima qilish yo'llari, ya'ni ko'p so'zli yoki bir so'zli fe'l yoki ibora holda o'rganiladi va keyin parallel korpusga joylashtiriladi. Oksford Advanced Learner's Dictionary (OALD, 2010) maqsadli frazemalarning ta'riflari va ularning semantik xususiyatlari haqida ma'lumot olish uchun asosiy ma'lumotnoma sifatida ishlatilgan. Frazemali fe'llarning ma'nosi uch xil: to'g'ridan-to'g'ri, aspektual va ko'chma ma'no nuqtai nazardan izohlanadi. Shuningdek, frazemalarni yasashda qo'llangan eng ko'p uchraydigan qo'shimcha va leksik fe'llarni aniqlash, bu lug'aviy fe'llarning turli qo'shimcha birikmalar bilan qanday munosabatda bo'lishini o'rganish va eng ko'p uchraydigan frazemalar ro'yxatini tuzishdir. Keyinchalik ular leksik fe'llar va qo'shimcha birikmalarning sodir bo'lgan holatlarni aniqlash uchun dasturiy ta'minot yordamida qayta ishlanadi. Ma'lumotlarni yig'ish jarayonining natijalari semantik tahlildan o'tkaziladi. Tadqiqot natijalari elektron manbani boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *parallel korpus, frazemali fe'l, leksik fe'l, dasturiy ta'minot, semantic namynalar, iboralar.*

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКИХ ГЛАГОЛОВНЫХ ФРАЗ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА

АННОТАЦИЯ.Целью данного исследования является изучение семантических свойств фразем в параллельном корпусе. Все фразовые глаголы были выбраны из книги Джейн Остин «Гордость и предубеждение» и для анализа фразовых глаголов изучены способы их перевода на узбекский язык, то есть с глаголами из нескольких слов или с глаголом из одного слова или словосочетаниями, изучались помещались в параллельный корпус. Оксфордский словарь для продвинутого учащихся (OALD, 2010) использовался в качестве основного справоч-

ного материала для получения информации об определениях целевых фразовых глаголов, а также их семантических характеристиках. Значение фразовых глаголов объясняется тремя способами: с прямой, видовой и переносной точки зрения. Кроме того, определить наиболее часто встречающиеся наречия и лексические глаголы, которые использовались при построении фразовых глаголов, изучить, как эти лексические глаголы взаимодействуют с различными наречными частицами, составить список большинства фразовых глаголов. Затем они были обработаны с помощью программного обеспечения для выявления случаев, когда встречаются комбинации лексических глаголов и наречных частиц. Результаты процесса сбора данных были подвергнуты семантическому анализу. Результаты исследования служат обогащению электронного ресурса.

Ключевые слова: параллельный корпус, фразовый глагол, лексический глагол, программное обеспечение, семантические образец, словосочетания.

ANNOTATION. This study, which aims to investigate the semantic features of the phrasal verbs in parallel corpus. All the phrasal verbs were chosen from the book “Pride and Prejudice” by Jane Austin and for analysis of the phrasal verbs studied how translated into Uzbek language i.e. with multi word verbs or with one-word verb or omit and then placed in the parallel corpora with an Excel spreadsheet in the corpus. Oxford Advanced Learner’s Dictionary (OALD, 2010) was used as the main reference for information about the definitions of the target Phrasal verbs as well as their semantic characteristics. The meaning of the Phrasal verbs is explained by three ways such as literal, aspectual and figurative point of view.

The aim also to determine the most frequent adverbial particles and lexical verbs that were used in phrasal verb construction, to explore how these lexical verbs interact with various adverbial particles, to provide a list of the most of phrasal verbs. Then they were processed through the software to identify the instances where the combinations of lexical verbs and adverbial particles occur. The outcomes from the data collection process were semantically analyzed. The findings of the research serve to enrich electronic source.

Keywords: parallel corpus, phrasal verb, lexical verb, software, semantic patterns, collocations

1. Kirish

O'zbek tilshunoslari integratsiya va globallashuv jarayonlarining kuchli rivojlanayotgan bir paytida o'zbek tilini jahon tillari darajasiga olib chiqish dolzarb talab ekanini ta'kidlamokda. Bunday mas'uliyatli maqsadni amalga oshirish uchun komputar texnikasiga, ayniqsa, computer tilshunosligiga bo'lgan ehtiyoj juda muhim vazifadir. Insoniyat uchun axborot asriga aylangan bu davrda axborotni topish, saqlash, qayta ishlash va boshqalarga uzatishga bo'lgan ehtiyoj kundan-kunga ortib bormokda. Komputar texnologiyalari hayotimizning hamma xususan fan, iqtisodiyot, sport, san'at, tibbiyot va ta'lim sohalariga kirib keldi. Yuqorida tilga olinganidek ma'lumotni o'ziga ziyor yetkazmasdan qabul qilish, saqlash va boshqa odamlarga qulay tarzda yetkazish til bilan bevosita bog'liq.

Zamonaviy computer ham ishchi kuchi, ham vaqt jihatidan juda ulkan imkoniyatlarni beradiki, katta hajmdagi kitoblarni o'qib ularga kichik hajmda mazmun berish, katta loyihalar tarixini aks ettirib berish, tibbiy sohada bemorda kechayotgan kasallikni ko'rsatib berish va korxona va fabrikalarni boshqarish kabi yuzlab mehnat faoliyati turlarida qulay va samarali vosita hisoblanadi. O'zbek tilshunoslarining oldidan turgan eng muhim vazifalardan biri bu o'zbek tilining jamiyatda va xalqaro miqyosda nufuzini oshirish maqsadida tilga oid ilmiy, nazariy va amaliy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan o'zbek tilining electron milliy korpuini yaratish, o'zbek tilini jahon axborot moqiyosida ommalashtirish hisoblanadi. Amalda bu yo'nalish doirasida "electron-tarjimon" lingvistikasi yuzasidan bir qator yangi muammolar oldinga surilmoqda.

Ma'lumot to'plashda frazemali fe'llarni o'z ichiga olgan gaplarni yig'ishda hujjatlar yordamida ma'lumotlar tanlandi. Ma'lumotlar yig'ish jarayonida roman diqqat bilan o'qib childi va uning jumllariga e'tibor qaratildi. Shundan so'ng frazemali fe'llarning turlari va ma'nosi tahlil qilinib parallel korpusda aks ettirildi.

Parallel korpusda frazemali fe'llarning semantikasini o'rganish kelgusidagi sinonimiya anotimiya giperanonimiya yoki mashina tarjimasi uchun lingvistik resurslar yaratishga resurs bo'lib xizmat qiladi. Bu yo'nalishda avtorlar adabiyot bilan ishlagan bo'lishsa, endi bu ma'lumotlar baza bo'lib saqlanadi va lingvistik resurs bo'lib foydalaniladi.

Tadqiqotda Pride and prejudice asaridagi frazali fe'llarning semantikasini tadbiq qilish va shu bilan birga ikkita asardagi frazemali fe'llarning semantic xususiyatlarini yaxlit ko'rib chiqiladi.

Tarjimalarda yoki computer leksografiyasida va lug'atshunoslikdapaarallel korpusga kiritilgan frazema fe'llardan frazemali fe'llarning semantikasini o'qitishga oid nazariy qarashlarni kuchaytirish imkoniyati to'g'iladi. Shu paytgacha buni ko'rsatib beradigan texnologiya bo'lmagan.

Frazali fe'llar kommunikativ tilhunoslikning eng muhim tadqiqot ob'ekti bo'lgan til madaniyatining og'zaki belgilaridir. 1) frazali fe'llar til normalariga ta'sir qiluvchi ingliz tilida so'zlashuvchi ijtimoiy jamiyatning nutq jarayonlari va tendentsiyalarini o'rganishga imkon beradi.

2) odamlarning til an'analari va odatlarini tahlil qilish, ularni tushunmaslik aloqa jarayonida kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib keladi.

Frazali fe'llar- bu ingliz tilining faol, "jonli" kommunikativ sohasining bir qismi bo'lgan maxsus ijtimoiy-madaniy lingistik belgilar. Ular semantic barqarorlikning yuqori darajasiga ega va kontekst ta'sirida bo'lib, nutqda lug'at ma'nosiga teng keladigan qo'shimcha konnotiv ma'noning shakllanishiga yordam beradi. Frazali fe'llarning konnotiv ma'nosida semantic, stilistik va pragmatic elementlarning birikmasi ularning barqaror talabini oqlaydi.

Nutqda frazemali fe'llarning takrorlanishi uning til qo'llanish doirasidagi vazifasi bilan bog'liq, chunki u bir vaqtning o'zida barcha funktsional til uslublariga mansub bo'lib, so'zlovchi haqidagi ma'lumotlarni saqlash va uzatish vositasi; uning ruhiy, ijtimoiy va milliy xususiyatlari ma'lum bir mafkuraviy vazifani bajarga holda bo'ladi.

Frazemali fe'llarning ma'nosini o'rganishda uning tarkibiy qismlarini semantic tahlil qilishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratiladi. Frazali fe'llarning fe'l komponentlarini semantic jihatdan uchta yirik fe'l guruhiga bo'lish mumkin: a) harakat, b) munosabat, c) holat. Harakat fe'llari guruhi leksimalarning murakkab va ma'lum bir tarzda tashkil etilgan semantic birligi sifatida beshta asosiy kichik guruh bilan ifodalanadi.

Frazemali fe'llarni korpusdan ajratib olish

Frazemali fe'llarning paydo bo'lishini o'rgangan, tilda ularning yozma va umumiy og'zaki ishlatilishi haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadigan bir qator korpusga asoslangan tadqiqotlar mavjud. Biroq, hozirgi kunga qadar frazemali fe'llarning semantik jihatdan parallel korpusda tadqiq qilish keng qamrovli o'rganilmagan.

Bu tadqiqot parallel korpusda fe'lli frazemalarning semantik-struktur xoslanishini o'rganish orqali ushbu yo'nalishdagi tadqiqot bo'shlig'ini to'ldirishga harakat qiladi.

Jeyn Ousten Britaniyalik novelist, o'tgan asrning oxirida yashab ijod etgan yozuvchi. Uning asarlarining asosiy manbaalari otasining kitoblar to'plamidan bo'lgan. "Andisha va G'urur" asari matinini o'z ichiga olgan korpus vositasi orqali aniqlangan frazemali fe'llarning vazifalari tahlil qilindi. *Pride and Prejudice* asari odob-axloq namunasidagi asar hisoblanadi. Garchi bu asar hikoyadagi qahramonning romantikasini tushuntirsa-da, lekin ko'proq pul va ijtimoiy mavqega qaratilgan. Misol uchun, Bennet xonim qizining mehribon odamdan ko'ra boy odamga turmushga chiqishini xohlaydi. Bennet xonimning qizlarining turmushi borasidagi xavotiri, agar janob Bennet vafot etsa, ularning oila mulki Uilyam Kolinzga meros bo'lib qolishida edi. Elizabet va Darsi o'rtasidagi o'ziga xos munosabatlar, shubhasiz, asarning eng diqqatga sazovor qismidir, chunki u butun hikoya davomida kitobxonni o'ziga jalb qiladi va bu munosabatlar nihoyatda chalkash bosqichlardan o'tadi. Buyuk adibning ushbu asaridagi berilgan frazemali fe'llarni korpusda tadqiq qilinishi o'zbek tili korpusi mavlumotlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

The ladies of Longbourn soon waited on those of Netherfield (480,25). Elizabeth looked archly, and turned away (480,32). 'Dining out,' said Mrs. Bennet, 'that is very unlucky' (480,37). The rain continued the whole evening without intermission; Jane certainly could not come back (480,38). 'We will go as far as Meryton with you,' said Catherine and Lydia. Elizabeth accepted their company, and the three young ladies set off together (480,39).

Xulosa qilib aytganda, ushbu asl adabiy matnidagi asosiy barqaror til birikmalari va ularning tarjimasining asl va nazariy jihatlarini ilmiy jihatdan aniqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Abdurakhmonova N. O'zbek tili elektronkorpusining computer modellari(monografiya)/Toshkent: Muharrir,2021,202b

Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.

Cobb, T. The *Compleat Lexical Tutor* Website. Retrieved from <http://www.lextutor.ca/>

Cornell, A. (1985). Realistic goals in teaching and learning phrasal verbs. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 23, 269-280.

Dagut, M., & Laufer, B. (1985). Avoidance of phrasal verbs: A case for contrastive analysis. *Studies in Second Language Acquisition*, 7, 73-79.

Darwin, C., & Gray, L. (1999). Going after the phrasal verb: An alternative approach to classification. *TESOL Quarterly*, 33(1), 65-83.

Davies, Mark. (2008-). The Corpus of Contemporary American English: 450 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/>.

Liu, D. (2011). The most frequently used English phrasal verbs in American and British English: A multicorpus examination. *TESOL Quarterly*, 45(4), 661-688.

McCarthy, M., & O'Dell, F. (2004). *English Phrasal Verbs in Use*. Intermediate Level. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Pride and prejudice // Jane Austen // Penguin Classics. – 2009

OLIY TA'LIMDA RAHBAR KADRLAR RAQAMLI KOMPETENTLIGINING ASOSIY JIHATLARI

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti
Doliyev Asliddin To'liqjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'limdagi rahbar kadrlarning raqamli kompetentligining asosiy jihatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'limda rahbar kadrlar, raqamli kompetentlik, AKT savodxonlik, axborot kompetentlik, axborot savodxonligi, raqamli savodxonlik, raqamli ko'nikmalar.

Asosiy qism: Oliy ta'lim muassasalari rahbar kadrlari kasbiy faoliyati amalga oshirish jarayonida tez o'zgarib turadigan talablarga duch keladi, bu esa ulardan yangi, kengroq va murakkabroq kompetensiyalarni talab qiladi.

Raqamli kompetentlik – bu zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan bog'liq kompetensiyalarni tavsiflovchi yangi tushunchalardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda «AKT savodxonlik», «axborot kompetentlik», «axborot savodxonligi», «raqamli savodxonlik» va «raqamli ko'nikmalar» kabi raqamli texnologiyalardan foydalanish darajalarini tavsiflovchi bir nechta atamalar qo'llanilmoqda. Ushbu atamalar ko'pincha «raqamli kompetentlik» va «raqamli savodxonlik» kabi bir-biriga yaqin atamalar bilan ishlatiladi. «Raqamli savodxonlik» tushunchasi oldinroq ishlatila boshlangan. Ushbu atama insonning raqamli muhitda masalalarni samarali hal etish qobiliyatini anglatadi.

2017-yilgi G20 sammiti tadbirlari doirasida ishlab chiqilgan yondashuvga asosan, raqamli savodxonlikning beshta asosiy komponenti taklif etilgan:

raqamli kontent bilan ishlash, ya'ni ma'lumot yaratish, topish, u bilan ishlash, bir-lashtirish, tahlil qilish qobiliyati;

kompyuter texnikasi bilan ishlash – texnik amallarni bajarish usullarini tushunish, kompyuter va dasturiy ta'minotning tuzilishini tushunish;

ommaviy axborot vositalari (matnlar, tovushlar, rasmlar, videolar va boshqalar) bi-lan ishlash – ommaviy axborot vositalarini baholash, media kontentini yaratish qobili-yati;

kommunikatsiya – raqamli sohada, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qilish qobiliyati;

texnologik innovatsiyalar – hayotda turli texnologiyalardan foydalanish, raqamli makonda ishlash vositalari.

Raqamli kompetensiyalar axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liq qobiliyatlar majmuini o'z ichiga oladi:

raqamli texnologiyalardan foydalanishning texnik ko'nikmalari;

raqamli texnologiyalardan kundalik hayot faoliyatida samarali foydalanish qobili-

yati;

raqamli texnologiyalarni tanqidiy baholash qobiliyati;

raqamli madaniyatda ishtirok etish motivatsiya.

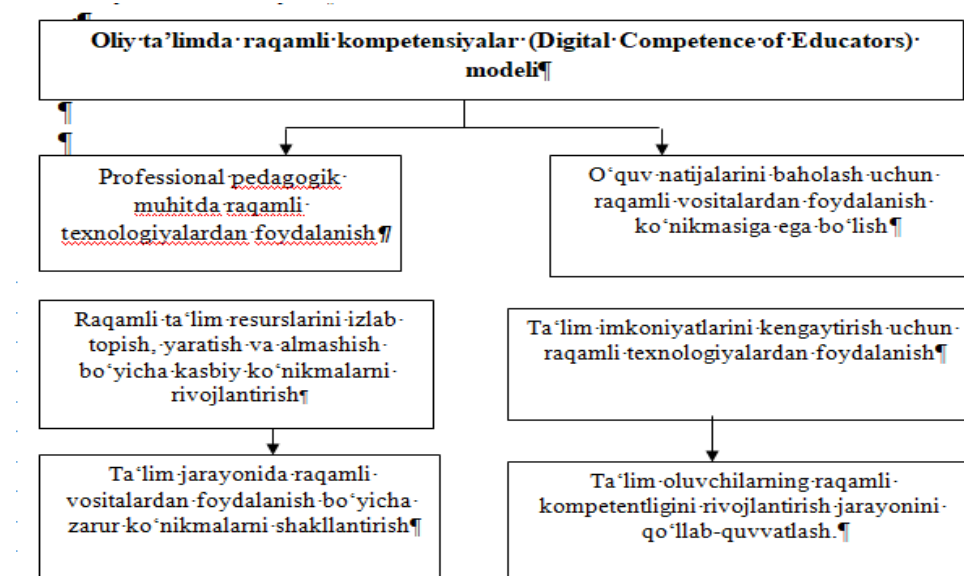
G.U.Soldatova o'z tadqiqotida raqamli kompetentlikning to'rtta turini belgilabo'tganl:

axborot va mediakompetentlik – raqamli ma'lumotlarni qidirish, tushunish, arxivlash va uni tanqidiy aks ettirish bilan bog'liq bilim, ko'nikma, malaka, motivatsiya, mas'uliyat, shuningdek raqamli resurslardan (matn, vizual ma'lumot, audio, video va boshqalar) foydalangan holda axborot ob'ektlarini yaratish;

kommunikativ kompetentlik – turli xil muloqot shakllari (elektron pochta, chatlar, bloglar, forumlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar) va turli maqsadlar uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, motivatsiya va mas'uliyat;

texnik kompetentlik – turli muammolarni, jumladan, kompyuter tarmoqlaridan, bulutli xizmatlardan foydalanish va hokazolarni hal qilish uchun apparat va dasturiy ta'minotdan samarali va xavfsiz foydalanish imkonini beruvchi bilim, ko'nikma, motivatsiya va mas'uliyat;

iste'molchi kompetentligi – turli ehtiyojlarni qondirishni o'z ichiga olgan muayyan hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq turli kundalik vazifalarni hal qilish uchun raqamli qurilmalar va Internetdan foydalanishga imkon beradigan bilim, ko'nikma, motivatsiya va mas'uliyat.

1-rasm. Oliy ta'limda raqamli kompetensiyalar (Digital Competence of Educators) modeli

Evropa Ittifoqi ta'lim qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan pedagoglarning raqamli kompetensiyasi (Digital Competence of Educators) profilida oltita yo'nalishlar belgi-

lab berilgan (1-rasm)

DigCompEdu –oliy ta'limda raqamli kompetensiyalarining Yevropa modelida (Digital Competence of Educators) jami 22 ta kompetensiya ko'rib chiqiladi. Ularni shakllantirishning quyidagi yo'nalishlar taklif etilgan:

Birinchi yo'nalish ta'lim jarayonining barcha subyektlarining raqamli texnologiyalar orqali o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan kompetensiyalar bilan bog'liq: jamoa, ta'lim oluvchilar va ularning ota-onalari bilan kasbiy o'zaro hamkorlik. Ushbu yo'nalish shuningdek, pedagogning axborot texnologiyalari va raqamli vositalar va resurslardan foydalanish sohasida uzluksiz rivojlanishga yo'naltirilgan o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Ikkinchi yo'nalish pedagogning axborot resurslarini tanlash va ularni

ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashtirish, o'z raqamli resurslarini yaratishi va o'quv jarayonining barcha subyektlari uchun ulardan xavfsiz foydalanishni ta'minlash qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Uchinchi yo'nalish ta'lim jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishni, ya'ni ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishni ta'minlashga, shuningdek, guruh shaklida ishlashda samarali o'zaro ta'sirini amalga oshirishga qaratilgan kompetensiyalarini qamrab oladi.

To'rtinchi yo'nalish baholash jarayonida raqamli vositalardan foydalanish bilan bog'liq kompetensiyalarni belgilaydi. Ta'lim oluvchilar faoliyati haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish va tanqidiy baholash, shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida o'z vaqtida va samarali hisobot berish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Beshinchi yo'nalish pedagogning shaxsga yo'naltirilgan o'quv jarayoni tamoyilini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirish, ta'lim oluvchilarni ta'lim jarayoniga maksimal darajada jalb qilish uchun raqamli ta'lim muhitida tabaqalashtirilgan yondashuvni ta'minlash va o'qitish uchun yangi imkoniyatlar yaratish bilan bog'liq.

Oltinchi yo'nalish pedagogning raqamli savodxonligi, uning raqamli muhitda ta'lim jarayonida zarur bo'lgan axborot va resurslarni tanlash va tahlil qilish qobiliyati, shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq masalalar va muammolarni hal qilish bilan bog'liq kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Ushbu yo'nalishlar raqamli ta'lim modelining asosini tashkil qiladi. Raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda samarali kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zamonaviy pedagog rahbardan qanday kompetensiyalarni shakllantirish kerakligi batafsil tavsiflangan.

P.Gilsterning fikricha, raqamli kompetensiya inson faoliyatidagi ijtimoiy-kommunikativ jihatlariga urg'u beradi. U raqamli kompetensiyaga erishish mezonlari sifatida quyidagi malakalarni belgilaydi:

zarur ma'lumotlar va ular bilan ishlash vositalarini izlash ko'nikmalari, ushbu vosi-

talarni tezda o'zlashtirish qobiliyati (axborot kompetentlik);

boshqa foydalanuvchilar bilan muloqot qilish qobiliyati (kommunikativ kompetentlik);

turli shakl va ko'rinishdagi axborotni ishlab chiqarish ko'nikmalari (ijodiy kompetentlik).

Raqamli ko'nikmalar – “bilim olish” darajasida muhim rol o'ynaydi, chunki AKT bo'yicha tayanch ko'nikmalar o'qitish jarayoniga texnologiyalarni integratsiya qilishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu daraja uchun umumiy raqamli texnologiyalar – matn muharrirlari, taqdimot yaratish dasturlari, elektron pochta xizmatlari va ijtimoiy tarmoq ilovalari aniqlandi.

Mazkur muhim aspektlarning har biri raqamli ta'lim muhitida pedagog kadrlarning kasbiy rivojlanishiga qaratilgan, ta'lim muassasasini axborotlashtirishning uchta yondashuvi bilan bog'liq.

Birinchi daraja – “Bilim olish”: pedagoglarga ta'lim samaradorligini oshirish uchun AKTdan foydalanishga yordam berish qobiliyatini talab qiladi. Ikkinchi daraja – “Bilimlarni o'zlashtirish”: pedagoglardan ta'lim oluvchilarga fan bo'yicha mavzularining mazmunini chuqur o'rganish, olingan bilimlarni real hayotda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun qo'llash uchun yordam berish qobiliyatini talab qiladi. Uchinchi daraja – “Bilimlar yaratish” - pedagoglardan ta'lim.

To'rtinchi daraja baholash jarayonida raqamli vositalardan foydalanish bilan bog'liq kompetensiyalarni belgilaydi. Ta'lim oluvchilar faoliyati haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish va tanqidiy baholash, shuningdek, axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida o'z vaqtida va samarali hisobot berish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

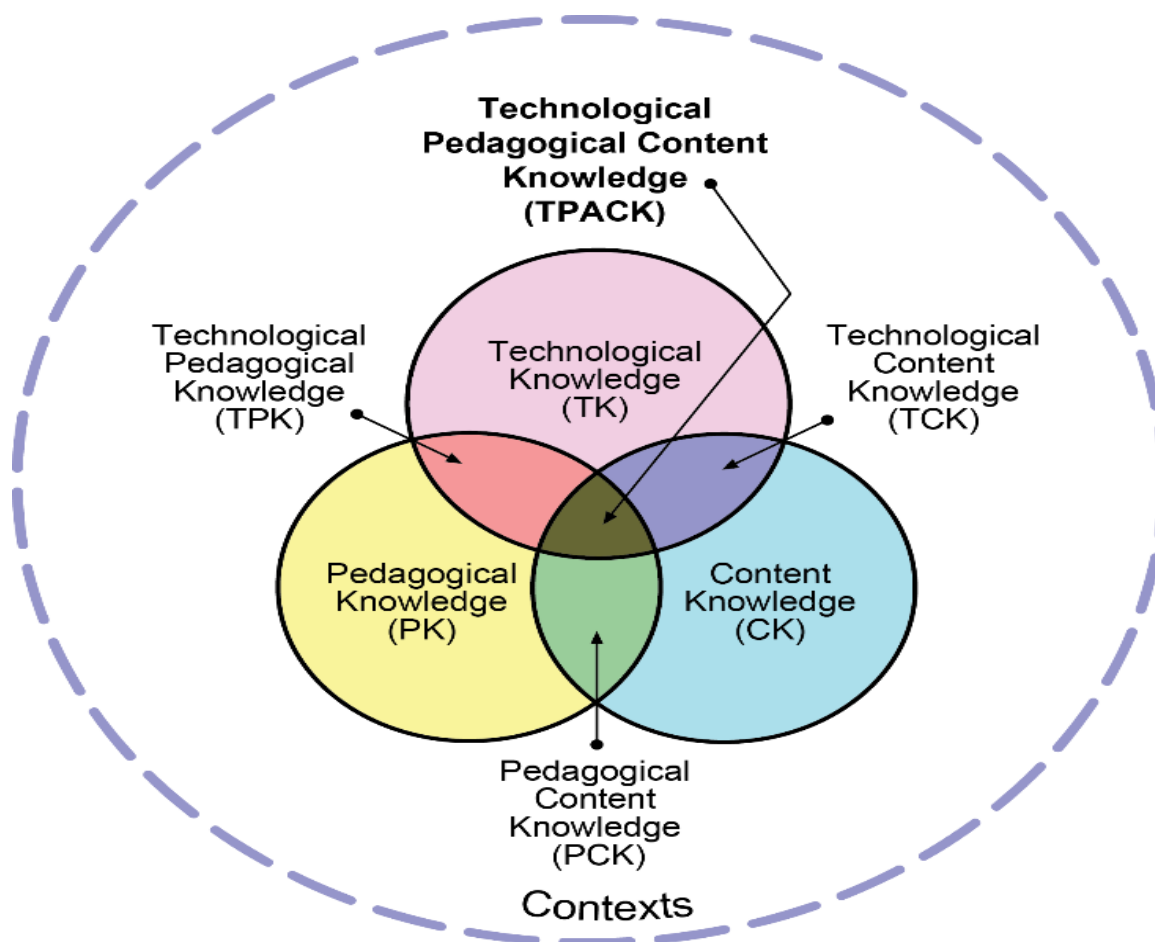
Beshinchi daraja pedagogning shaxsga yo'naltirilgan o'quv jarayoni tamoyilini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirish, ta'lim oluvchilarni ta'lim jarayoniga maksimal darajada jalb qilish uchun raqamli ta'lim muhitida tabaqalashtirilgan yondashuvni ta'minlash va o'qitish uchun yangi imkoniyatlar yaratish bilan bog'liq.

Oltinchi daraja pedagogning raqamli savodxonligi, uning raqamli muhitda ta'lim jarayonida zarur bo'lgan axborot va resurslarni tanlash va tahlil qilish qobiliyati, shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq masalalar va muammolarni hal qilish bilan bog'liq kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro texnologiya ta'limi jamiyati ISTE modelining asosiy yo'nalishlari sifatida oltita soha: ijodkorlik va innovatsiya, aloqa va hamkorlik, tadqiqot va axborot kompetensiyasi, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish, raqamli fuqarolik, asosiy texnologik tushunchalarni tushunish va ulardan foydalanish kabi asosiy aspektlar ko'rib chiqilgan.

TRASK (Technological Pedagogical Content Knowledge) modelida fan mazmuni, o'qitish metodikasi hamda dasturiy ta'minot bo'yicha texnologik bilimlar integratsiyasi o'z aksini topgan. Ushbu model pedagogning yangi raqamli texnologiyalarni

ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi uchun zarur bo'lgan kompetensiyalari tavsiflaydi (2-rasm).

2-rasm. TRASK modeli

Ta'lim jarayoniga texnologiyalarni integratsiya qilish maqsadida Ruben R. Puentedura tomonidan SAMR modeli yaratilgan. Ushbu model to'rtta darajadan iborat: Substitution — o'zgartirish bosqichida raqamli texnologiyalar an'anaviy texnologiyalar bilan to'g'ridan-to'g'ri o'zgartiriladi; Augmentation — yaxshilash bosqichida raqamli texnologiyalar an'anaviy ta'lim texnologiyalar vazifalarini sezilarli darajada boyitadi; Modification — almashtirish bosqichida an'anaviy ta'lim texnologiyalari to'liq raqamli ta'lim texnologiyalari bilan almashtiriladi; Redefinition — Transformatsiya bosqichi raqamli texnologiyalarsiz bajarilishi mumkin bo'lmagan vazifalarni bajarish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan raqamli Kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish kompetensiyalar modeli DigCompEdu Yevropa modeliga asoslanganligini kuzatish mumkin. "Pedagogning raqamli kompetensiyasi" tushunchasi bo'yicha yagona yondashuv mavjud emas. Respublikamizda oliy ta'lim sohasida ham pedagog kadrlarning raqamli kompetentligini baholashning aniq mezonlari ishlab chiqilmagan.

DigCompEdu modelida keltirilgan mezon va vositalar pedagog kadrlarning raqamli

kompetentligi va ularning ehtiyojlarini tahlil qilish, baholash mezonlari va tavsiyalar ishlab chiqish va raqamli ta'lim muhitidan foydalanishda pedagog kadrlarni qo'llab-quvvatlash tizimini taklif qilish uchun etarli bo'lmashligi mumkin. Pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini har tomonlama baholash uchun raqamli kompetensiyalarning o'ziga xos umumlashtiruvchi modelini ishlab chiqishda turli yondoshuvlarni ko'rishimiz mumkin. Ushbu modellar pedagog kadrlarning kompetentligini baholashning keng qamrovli tizimi, shuningdek, kasbiy va shaxsiy rivojlanish muammolarini hal qilish jarayonida ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan malaka oshirish kurslarini tashkil etish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz.

Oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim muhitida o'quv jarayonini tashkil etishda raqamli didaktikaning o'rni katta. Raqamli didaktika an'anaviy didaktikaning asosiy tushunchalari va tamoyillarini raqamli muhit sharoitlaridan kelib chiqqan holda o'rganish, to'ldirish va o'zgartirishga asoslanadi. Dj. D'Andjelo tomonidan raqamli didaktika yoki raqamli ta'lim didaktikasi tushunchasini anglatuvchi "e-Didactics" tushunchasini kiritish taklif etilgan. Raqamli didaktika atamasiga M. Choshanov "raqamli texnologiyalar va multimedia vositalaridan keng foydalangan holda samarali o'rganish san'ati haqidagi fan" deb ta'rif bergan. V.I.Blinovanning fikricha raqamli didaktikaning asosiy vositalari quyidagilardir:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni;
- raqamli ta'lim texnologiyalari;
- metaraqamli o'quv komplekslari.

Raqamli ta'lim didaktik tamoyillari ochiq hisoblanib, yangiligi tufayli raqamli ta'limning nazariy va amaliy imkoniyatlari rivojlangani uchun qo'shimchalar kiritishni talab qiladi. Ta'limni raqamlashtirish natijasida individual ta'lim jarayonlari va talaba faoliyatini doimiy nazorat qilish asosida samarali mustaqil ta'lim olinadi. Raqamli ta'lim o'quv mashg'ulotlarining guruh va individual shakllaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, kasbiy bilim va ko'nikmalarning to'liq o'zlashtirilishini ta'minlaydi, shuningdek, inklyuziv ta'limning rivojlanishiga sifatli ta'sir ko'rsatadi.

Butun dunyo tajribasidan kelib chiqqan xolda, bizning yurtimizda ham masofaviy ta'lim muhiti uchun mo'ljallangan bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Shuni ta'kidlash joizki, bu ishlar hech qachon to'xtab qolmaydi va ularni takomillashtirish ustida ishlar uzluksiz ravishda olib borilmoqda. Bu sohadagi yangiliklar avvalo jahondagi ilg'or tajribalardan kelib chiqqan holda, zamonaviy texnika va texnologiyalar, innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi xamda pedagogik paradigmalarining o'zgarishi, respublikamizdagi texnik va uslubiy bazaning shakllanganligi va joriy holatini e'tiborga olgan xolda yuzaga keladi.

XXI asrda insoniyat intellektual olamning yangi muhitlarini o'zlashtirmoqda, unda raqamli dunyo insoni rivojlanadi va harakatda bo'ladi. U Internet tarmoqlarida faoliyat yuritadi va foydalanuvchilarning harakatlari bilan yaratiladi, unda zamonaviy yoshlar to'la-to'kis hayotda va xilma-xil tarzda yashaydi. Shuning uchun

rivojlanayotgan axborot asrining da'vatlari kompyuter, telekommunikatsiya vositalari, mobil texnologiyalar internet orqali yashashning yangi axborot muhiti insonining shakllanishi va rivojlanishiga ulkan ta'sir ko'rsatiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy avlod nafaqat an'anaviy muhitda, balki virtual muhitda ham rivojlanayotganini va tarbiyalanayotganini anglash lozim, ular avvalgi avlodlardan axborot yoki kommunikatsion xulqi bilan farqlanadi, ularning ta'limga bo'lgan talablari, qizishlari ham o'zgaradi. Bunday axborot da'vatlariga javoban ta'limda tub o'zgarishlarni amalga oshirish lozim, ular inson kapitalini qayta o'zgarishi bilan shug'ullanadigan tizimning ijobiy inersionligini bartaraf etishi lozim. Bartaraf etishning bunday omili bizning fikrimizcha, ta'lim muhitining vujudga kelayotgan yangi qismi, tarmoqning virtual qismi bo'lishi lozim.

Bugungi kunda axborot kompyuter texnologiyalari bazasidagi ta'lim muhit yaratilgan va muvaffaqiyatlilikning turli darajasida deyarli barcha OTMlarda faoliyat yuritadi, jumladan, OTMlarda ham distatsion ta'lim bor. Ko'plab oliy ta'lim muassasalarida u kunduzgi ta'limning distansion qo'llash muhiti sifatida qo'llaniladi, bundan tashqari, auditoriyadan tashqari mustaqil ishni tashkil qilishda ham ajralmas qismiga aylangan.

Distansion ta'limning pedagogik modeli li chiziqli auditoriya yondashuvini takrorlaydi. Bu esa, sirtqi korrespondentlik ta'lim bilan taqqoslanadigan sifatning etishib bo'ladigan darajasida o'z aksini topadi. Shartli ravishda bu yondashuvni texnokratik deb belgilash mumkin, unda birinchi o'ringa qo'llanadigan vosita va texnologiyalar ta'limni boshqarishning ta'lim kontentining dasturiy platformalari hamda ularni ommaviy oson o'qitish asosida amalga oshirilishi birinchi o'rinda turadi. Umumiy tarzda ilg'or innovatsion virtul ta'lim muhitini tasvir qilishga harakat qilamiz. Uni nafaqat o'zi ta'sirlarning an'anaviy auditoriya muhitini kengaytiruvchi va boyituvchi, balki ta'lim muhitining yangi "qavati" sifatida tasavvur qilamiz, u o'ziga xos qurilmasi bo'lib, unda jarayonning yo'nalishi o'zgaradi va uning yangi sifat jabhalari namoyon bo'ladi.

Ta'limdagi o'zaro ta'sirlar muhitining yangi qavatida o'qitilayotganlar hamda pedagoglar faoliyatida qanday sifatli o'zgarishlar namoyon bo'lishi lozim.

Birinchidan, ta'limdagi o'zaro harakatlar markazini pedagogdan o'qitilayotganga qaratish lozim. Muhitning bu qismida o'qitilayotgan faol, tashabbuskor, ta'limni olishni asoslab olgani bo'lishi lozim. U ta'lim jarayoni kechayotgan markazga aylanishi lozim, unda uning shaxsiy axborot va kommunikatsion harakatlari ham namoyon bo'lishi lozim. Bunda pedagog virtual muhitni loyihalashtirgan, uning resurslarini yaratgan hamda unda kommunikatsiyalarni tashkil qiluvchi shaxs bo'lib qoladi. Biroq, bu erda motivatsiya, faollik, tashabbuskorlik, foydalanuvchilarning o'z ishlarini o'zlari tashkil qilishlari shaxsiy motivatsiyasi, faolligi, tashabbusi, foydalanuvchilarning o'zaro, ta'lim muhiti va pedagoglar bilan sho'aro ta'sirlari xarakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, muhitning virtual qismi pedagogning kasbiy faoliyatining ob'ektiga

aylanadi. Zamonaviy pedagog kasbiy vazifalarini maxsus yaratiladigan va boshqariladigan virtual qismi orqali samarali hal etishni o'rganishi lozim. O'qitilayotganni mazkur muhitda mavjud bo'lgan axborot va kommunikatsion harakatlarning saqlanadigan va to'planadigan "izlari"dan ko'rishni o'rganishi lozim. Ta'lim muhitining virtual qismi orqali ta'limni nafaqat virtual muhitning vosita va uslublari bilan o'rganishi, tarbiyalash va rivojlantirish o'zaro harakatlarini amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Uchinchi, pedagog yoshlarning zamonaviy ta'lim talablariga qaratilgan harakatlarini izga tushirishi lozim. Tez o'zgarayotgan axborot shart-sharoitlarda o'sib unayotgan avlod kichik yoshidanoq elektron axborot bilan o'zaro hamkorlikda aloqada bo'ladi. Ular elektron muhitda vazifalarni amalga oshirish haqidagi o'z tasavvurlari ega. Uning misoli tariqasida, ijtimoiy tarmoqlar xizmat qiladi. Unda yoshlar faol, tashabbuskor va yuqori darajadagi motivatsiyalarga ega bo'ladi. Tarmoqdagi harakatlar o'zini-o'zini tashkil qilishda asoslangan axborot va kommunikatsion jarayonlarning noxiziqli yo'nalishi, harakati bilan farqlanadi.

To'rtinchi, muhitning bu qismida ta'lim va kasbiy amaliyotning yangi maqsad va vazifalari tamoyillarini amalga oshirish lozim. Bunda ma'lumotlar massivi xamda keng polimodal informatsion oqimlar ustida amallar, turli-tuman kompyuter vositalari va umumiy xamda maxsus dasturiy vositalar yordamida qayta ishlash va almashtirish kabi ilg'or AKT kompetensiyalarini shakllantirish lozim. Bunda zamonaviy mutaxassisning tubdan yangi bo'lgan kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ham talab qilinadi.

Inson va kompyuterni birlashishi shaxsning ilg'or axborot madaniyatini rivojlantirish zaruriyatiga olib keladi. Bo'lg'usi mutaxassisni kasbiy vazifalarini nafaqat an'anaviy shakllarda, balki tarmoq virtual muhit orqali intellektual instrumentlarning faoliyatning yangi kasbiy vositalari sifatida qo'llash yo'li bilan bajarishni o'rgatish lozim.

Virtual muhitning pedagogik mohiyati nimadan iborat, ekanligini tadqiq etadigan bo'lsak, Virtual muhit o'qitilayotganlarni ta'lim, tarbiya va rivojlanishining vazifalarini echishning vositasiga aylanadi. Muhitning bu qismida avtomatlashtirilgan ishchi o'rin (o'qituvchi, talaba, boshqaruvchi) asosida intellektual faoliyatning kompyuter instrumentlari, ya'ni umumiy va maxsus yo'nalishdagi dasturiy vositalar asosida elektron resurslar vositasida faoliyat amalga oshiriladi. Muhitning bu qismi elektron resurs, ya'ni axborot resurslar, kommunikatsion boshqaruv resurslar tomonidan boyitilgan va qo'llab-quvvatlangan bo'lishi lozim. Bu muhitda o'zaro ta'sir telekommunikatsiyaning turli kanallari bo'yicha o'zaro hamkorlik onlayn, yoki oflayn rejimlarida yoki ularni birlashtirgan holda faoliyat amalga oshiriladi. Bunda ijtimoiy media faoliyat yuritish hamda ommaviy kommunikatsiya kanallari ham qo'llaniladi.

Virtual ta'limning makon modelini tuzish insonning ichki dunyosini ko'plab kengayotgan sohalarda taqdim etilishiga olib keladi. Bu sohalar intellektual, emotsional tasviriy, obrazli, madaniy, tarixiy va ijtimoiy yoki sotsial sohalaridir. Ularning barchasi uzviy bog'liq bo'lib harakatchandir. Majmuada esa, ular insonning virtual ta'lim makoni deb nomlanuvchi hodisani tashkil qiladi. Bu makon tashqi dunyoga kengayish qobiliyatiga ega. Bunda o'zi uchun tashqi sohani o'quvchining faoliyati natijasida

ochib beradi.

Virtual ta'lim muhiti ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini samarali kommunikatsiyasi uchun yaratilgan va rivojlanmoqda. Mutaxassisda muvofiq texnologiyalarga ega bo'lishi kompetensiyasining etishmasligi, ya'ni oldindan uning kasbiy imkoniyatlarini cheklaydi, uni ta'lim sohasidagi progressiv tendensiyalarining chetda qoldiradi. Ta'lim muhiti shaxsni muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvi, kasbiy shakllanishi va rivojlanishiga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish lozim.

Virtual universitetlar haqida mushohada qiladigan bo'lsak, hozirgi paytda Internet orqali o'qitishning 3 ta shakli mavjud: faqatgina onlayn o'qitishga qaratilgan virtual universitetlar, ular asosan, talabalarga rasmiy ta'lim beradi. Keyingisi 3 yilgacha virtual rahbarlik ostida o'qishni taklif qilgan universitetlar, va nihoyat, onlayn shaklidagi o'qitishning kunduzgi shartini taklif qiladi. Ular boshqa universitetlar bilan hamkorlikda faqatgina ba'zi bir fanlar onlayn tarzda o'qitiladi.

Sirtqi ta'limda Internet orqali ta'limda o'qitishning virtual platformasi qo'llaniladi, talaba o'z vaqtini optimallashtiradi va o'qituvchi talabalarga har kuni yoki har haftada yuboradigan vazifalarni va materiallarni o'rganadi.

Masofaviy ta'limning asosiy afzalligi, bu o'qishni yilning har qanday paytida boshlash, o'z vatqini rejalashtirish hamda dars jadvalini talabaga qulay uslubda tuzish imkoniyatini beradi.

Masofaviy ta'limning yana bir afzal tarafi talabalar o'z vaqtlarini optimallashtirib, ta'lim olishni tadqiqotlarni amalga oshirish yoki ishlash bilan bir paytning o'zida amalga oshirishi mumkinligidir. Hozirgi paytda Ispaniya oliy ta'limi Evropa makoni doirasida ta'limni onlayn olinishi mumkin bo'lgan bir qator xususiy va davlat nufuzli universitetlarini taklif qiladi.

Umuman olganda, internet orqali malakani oshirish yoki ikkinchi mutaxassisliklarni egallash uchun ta'lim olish juda qulay. G'arbda masofaviy ta'limning aynan shu sohasi kuchli rivojlangan. Yirik tijorat tashkilotlar bir qator filiallarga, va hattoki, dunyo bo'yicha bir qator filiallarga ega bo'lib, doimiy ravishda xodimlarning malakasini oshirishga xamda qayta tayyorlashga intiladilar va buning uchun virtual universitetlardan keng foydalanadilar. Bundan tashqari, internet orqali bir paytning o'zida bir nechta mintaqada seminarlar o'tkazish, hamkor va mijozlarga maslahatlar berish, xodimlarni testdan o'tkazish va akkreditatsiya qilish imkoniyatlari ham mavjud.

O'zbekiston fuqarolari ham AQSH, Yevropa, Osiyo davlatlarida, jumladan Rossiyada joylashgan virtual universitetlarda ham o'qishlari mumkin. Asosan, bu albatta, ikkinchi ta'limga tegishli. Hozirgi paytda masofaviy o'qitish sohasida jahonda AQSH, Avstraliya, Buyuk Britaniya kabi davlatlar etakchilik qilmoqdalar. Masalan, Buyuk Britaniyada hozirda 50 dan ziyod universitetlar diplomdan keyingi ta'limni masofaviy ta'lim shaklida taklif qiladilar. Statistika ko'ra Virtual universitetlarda tijorat, huquq, tabiiy va texnika fanlar, tabiiy fanlarning kurslari eng ommabop hisoblanadi. Kirish talablari turlicha bo'lib, odatda da'vogarining birinchi bosqichli

(bakalavr) yoki unga ekvivalent ilmiy darajaga ega bo'lishi talab qilinadi. Kengash tomonidan tasdiqlangan o'quv muassasalarining ro'yxati, dasturi, ularning davomiyligi va o'qitish uslublari haqidagi zaruriy ma'lumotlarni Britaniya kengashi bo'limlaridan olish mumkin. Umuman olganda, masofaviy ta'limning rivoji to'la qonli kechmoqda. Umumiy tendensiyaga hattoki maktablar ham asta-sekinlik qo'shib bormoqda va buning samarasi yuqori bo'lmoqda.

Tajribalar shuni ko'rsatayotiki, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan o'quvchilar imtixonlarini boshqalardan yaxshiroq natijalar bilan topshirishga erishmoqdalar. Ular o'qishda kamroq xato qiladilar va kamroq dars qoldiradilar, ularning tahliliy va mantiqiy qobiliyatlari tengdoshlariga qaraganda yaxshi rivojlangan bo'ladi. O'qituvchilarda esa o'quv materiallarini zerikarli ravishda takrorlashdan voz kechish evaziga mashg'ulotlar uchun ajratilgan vaqtdan unumli foydalanish imkoniyati paydo bo'ldi.

Agarda o'quvchi kasal bo'lib qolsa yoki boshqa sabablar bilan mashg'ulotlarga kela olmasa, bu portal materiallaridan foydalangan holda, o'quv materiallarini masofadan turib, mustaqil ravishda o'zlashtirishda tengdoshlariga etib olishi mumkin.

Horijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, AQSH, Xitoy, Germaniya va ba'zi bir boshqa mamlakatlarda foydalanuvchilarning lavozimi, geografik joylashuvi va yoshlarini hisobga olmagan xolda, maktabgacha, umumiy va kasbiy ta'lim, malaka oshirish va qayta tayyorlash bo'yicha elektron resurslar bilan ishlash imkoniyatlari yaratib berilmoqda.

Elektron ta'lim konsepsiyasini rivojlantirishda virtual ta'lim muhitida bayon etilgan konsepsiya asosida yaratish taklif qilinadi. Unga ko'ra virtual ta'lim muhitini virtual voqelik, sun'iy intellekt, bilimlarni boshqarish unsurlari xamda internet resurslariga asoslanadi. Bu esa, ta'lim xizmatlarini olish uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Virtual ta'lim muhitini shakllantirishda o'quv muassasalarining professor-o'qituvchi tarkibi, ilm-fan va biznes vakillarining bilimlaridan foydalanish nazarda tutiladi, ya'ni virtual ta'lim muhitini integratsiyalashgan ta'lim muhitini loyihalashtirish uchun asos sifatida qaraladi.

Xulosa va takliflar:

Hozirgi paytda ta'lim jarayoniga texnik, axborot va telekommunikatsion texnologiyalarni joriy etilishining jadallashuvi kuzatilmoqda. Kompyuter hamma uchun ochiq va mobil qurilmaga aylanmoqda. U ta'lim jarayonini nafaqat ta'lim muassasasida, balki undan tashqarida ham tashkil qilishni ta'minlab beradi. Bu imkoniyat o'qitish jarayonini tashkil qilishga an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish zaruriyatini belgilab beradi. Ta'lim jarayonini tashkil qilish, amalga oshirish va boshqaruvga bo'lgan taklif qilinayotgan yondashuv integratsiyalangan axborot muhiti, ya'ni virtual muhitiga asoslangan bo'lib, o'zida ta'lim resurslari va dasturiy-texnik ta'minotni mujassamlashtiradi. Virtual ta'lim muhiti ta'lim jarayonini tashkil qilish, o'tkazish va boshqarish bo'yicha yagona texnologik va axborot informatsion qo'llab-

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фабриков М.С. Инновационная педагогика: учебное пособие - Владимир: Изд-во ВлГУ, 2020. -256 с.
2. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в селевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.
3. Gaffarova, G.G. (2019), Problems self-organization: philosophical analysis // Scientific Bulletin of Namangan State University. –Т.1. –№5, - С.185-190.

O'ZBEKISTON EKOLOGIK TASHKILOTLARINING AXBOROT SIYOSATINI OLIB BORISHDA QO'LLOVCHI SAMARALI PR-TEKNOLOGIYALARI

Muxtabar Gulyamova, O'zJOKU katta o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekistondagi ekologik tashkilotlar xabardorlikni oshirish va jamiyatda barqaror amaliyotni ilgari surishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Samarali jamoatchilik bilan aloqalar (PR) texnologiyalari ushbu tashkilotlar tomonidan axborotni tarqatish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish uchun himoya qilish uchun foydalanadigan muhim vositalardir. Ushbu maqolada O'zbekistondagi ekologik tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan PR strategiyalari va texnologiyalari ko'rib chiqilib, ularning jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosatga ta'sir ko'rsatish va atrof-muhitni muhofaza qilishni rag'batlantirishdagi rolga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: PR texnologiyalari, ekologik tashkilotlar, O'zbekiston, axborot siyosati, barqarorlik, manfaatdor tomonlarning ishtiroki

Abstract: Environmental organizations in Uzbekistan play a crucial role in raising awareness and promoting sustainable practices within society. Effective public relations (PR) technologies are essential tools utilized by these organizations to disseminate information, engage stakeholders, and advocate for environmental protection. This article examines the PR strategies and technologies employed by environmental organizations in Uzbekistan, focusing on their role in shaping public opinion, influencing policy, and fostering environmental stewardship. Through a comprehensive review of existing literature, case studies, and interviews with practitioners, this study identifies key PR technologies and evaluates their effectiveness in advancing the objectives of environmental organizations in Uzbekistan.

Keywords: PR technologies, environmental organizations, Uzbekistan, information policy, sustainability, stakeholder engagement.

Аннотация: Экологические организации в Узбекистане играют решающую роль в повышении осведомленности и продвижении устойчивых практик в обществе. Эффективные технологии связей с общественностью (PR) являются

ся важными инструментами, используемыми этими организациями для распространения информации, привлечения заинтересованных сторон и пропаганды защиты окружающей среды. В данной статье рассматриваются PR-стратегии и технологии, используемые экологическими организациями в Узбекистане, уделяя особое внимание их роли в формировании общественного мнения, влиянии на политику и содействии защите окружающей среды.

Ключевые слова: PR-технологии, экологические организации, Узбекистан, информационная политика, устойчивость, взаимодействие с заинтересованными сторонами.

Markaziy Osiyoning chorrahasida joylashgan O'zbekiston shoshilinch e'tibor va birgalikda harakat qilishni talab qiluvchi dolzarb ekologik muammolar bilan kurashmoqda. Mamlakatning xilma-xil ekotizimlari, ya'ni Qizilqum va Qoraqumning qurg'oqchil cho'llaridan tortib, Amudaryo va Sirdaryoning unumdor vodiylarigacha, suv tanqisligi va yerlarning degradatsiyasidan tortib, havoning ifloslanishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishigacha bo'lgan tahdidlarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarga javoban O'zbekistondagi ekologik tashkilotlar barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishning asosiy himoyachilari sifatida maydonga chiqdi.

Ushbu tashkilotlarning sa'y-harakatlarining boshida axborotni tarqatish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va yordamni safarbar qilish uchun samarali jamoatchilik bilan aloqalar (PR) strategiyalari va texnologiyalarini amalga oshirish turadi. Atrof-muhit haqida xabardorlik o'sib borayotgan, lekin notekis taqsimlangan jamiyatda tez o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan jamiyatda strategik aloqa jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy qarorlarga ta'sir ko'rsatish va atrof-muhitni muhofaza qilishni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqola O'zbekistondagi ekologik tashkilotlarning ko'p qirrali rolini ko'rib chiqadi va ular o'z maqsadlariga erishish uchun foydalanadigan turli PR texnologiyalarini o'rganadi. Mavjud adabiyotlarni har tomonlama tahlil qilish, amaliy tadqiqotlar va amaliyotchilar bilan suhbatlar orqali biz PRning asosiy strategiyalari va texnologiyalarini aniqlash, ularning samaradorligini baholash va O'zbekistonda ekologik kommunikatsiyalarni yaxshilash bo'yicha ilg'or tajribalarni ta'kidlashni maqsad qilganmiz.

O'zbekistondagi ekologiya tashkilotlarining innovatsion yondashuvlari va muvaffaqiyatli tashabbuslarini yoritish orqali ushbu tadqiqot mintaqada atrof-muhitni muhofaza qilish, barqarorlik va jamoatchilikni jalb qilish bo'yicha kengroq muhokamalarga

hissa qo'shishga intiladi. Oxir oqibat, bizning maqsadimiz ekologik muammolarni hal qilish va O'zbekiston va uning xalqi uchun yanada barqaror kelajakni targ'ib qilish bo'yicha kelajakdagi sa'y-harakatlarni xabardor qiladigan va ilhomlantiradigan tushuncha va tavsiyalar berishdir.

Atrof-muhit bilan aloqada PR texnologiyalari:

Raqamli asrda O'zbekistondagi atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari uchun axborotni tarqatish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni safarbar qilishda samarali muloqot muhim ahamiyatga ega. Turli xil jamoatchilik bilan aloqalar (PR) texnologiyalaridan foydalangan holda, ushbu tashkilotlar turli platformalar va kanallar orqali auditoriyaga erishish uchun innovatsion strategiyalarni qo'llaydi. Quyidagi bo'limda O'zbekistonda ekologik aloqada qo'llaniladigan asosiy PR texnologiyalari o'rganiladi:

1. Ijtimoiy media platformalari:

Facebook, Instagram, Twitter va Telegram kabi ijtimoiy media platformalari atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari uchun auditoriya bilan bog'lanish, kontent almashish va suhbatlarni boshlash uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Muntazam postlar, hikoyalar va jonli sessiyalar orqali tashkilotlar atrof-muhit muammolari bo'yicha yangiliklarni taqdim etadi, kampaniyalarni targ'ib qiladi va jamoatchilik ishtirokini rag'batlantiradi. Maqsadli reklama va hashtaglardan foydalanish orqali ular o'z qamrovini kengaytirishi va atrof-muhit sabablariga ishtiyoqli odamlarni jalb qilishi mumkin.

2. Veb-saytni ishlab chiqish:

Atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari axborot va resurslar markazi bo'lib xizmat qilishlari uchun axborot beruvchi va foydalanuvchilarga qulay veb-saytni yuritish juda muhimdir. Veb-saytlarda ko'pincha maqolalar, hisobotlar, infografika va multimedia kontenti mavjud bo'lib, ular atrof-muhit muammolari haqida chuqur ma'lumot beradi va tashkilot ishini namoyish etadi. Bloglar, forumlar va aloqa shakllari kabi interaktiv xususiyatlar manfaatdor tomonlar bilan ikki tomonlama muloqotni osonlashtiradi, ularga savollar berish, fikr-mulohaza bildirish va harakat qilish imkonini beradi.

3. OAV bilan aloqalar:

Jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari bilan mustahkam aloqalar o'rnatish matbuotda yoritishni ta'minlash va atrof-muhit muammolari haqida jamoatchilik xab-

ardorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistondagi ekologik tashkilotlar matbuot e'tiborini jalb qilish va jamoatchilik muhokamasini shakllantirish maqsadida press-relizlar chiqaradi, matbuot anjumanlari tashkil qiladi va jurnalistlarga hikoya g'oyalarini taqdim etadi. Mutaxassislarning sharhlarini taqdim etish, tadqiqot natijalariga kirish va odamlarni qiziqtiradigan qiziqarli hikoyalar, ular ommaviy axborot vositalarining ko'rinishini oshiradi va jamoatchilik fikriga ta'sir qiladi.

4. Hamjamiyat tadbirlari:

Jamoaviy tadbirlar, seminarlar, seminarlar va ekofestivallarni tashkil etish atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlariga mahalliy hamjamiyat va manfaatdor tomonlar bilan bevosita muloqot qilish imkonini beradi. Ushbu tadbirlar atrof-muhitni muhofaza qilish uchun jamoaviy mas'uliyat hissini uyg'otib, ta'lim, muloqot va aloqalarni o'rnatish uchun imkoniyatlar yaratadi. Daraxt ekish, tozalash tadbirlari va ekologik namoyishlar kabi interaktiv tadbirlar ishtirokchilarga aniq harakatlarni amalga oshirish va o'z jamoalarida o'zgarishlar tarafdori bo'lishga imkon beradi.

5. Hamkorlik va tashabbus:

Davlat idoralari, korxonalar, ilmiy muassasalar va nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) bilan hamkorlik qilish atrof-muhitga oid tashabbuslarning ta'siri va ta'sirini kuchaytiradi. Hamkorlik resurslarni almashish, ekspertizadan foydalanish va advokatlik harakatlarida o'zaro yordamni osonlashtiradi. Qo'shma kompaniyalar, tadqiqot loyihalari va siyosiy muloqotlar atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlariga turli tarmoqlardan foydalanishga va murakkab ekologik muammolarni hal qilishda o'z ovozlari kuchaytirishga imkon beradi.

6. Onlayn petitsiya va kampaniyalar:

Onlayn petitsiya platformalari va kampaniya veb-saytlari atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlariga jamoatchilik yordamini safarbar qilish va muayyan sabablar yoki siyosat o'zgarishlarini himoya qilish imkonini beradi. Imzolarni to'plash, hikoyalar almashish va ma'qullashlarni namoyish qilish orqali bu kampaniyalar jamoatchilik qiziqishini namoyish etadi va qaror qabul qiluvchilarga choralar ko'rish uchun bosim o'tkazadi. Ijtimoiy media integratsiyasi va maqsadli targ'ibot taktikasi onlayn targ'ibot harakatlarining ko'rinishi va samaradorligini oshiradi.

7. Ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalari:

Interaktiv xaritalar, infografika va boshqaruv paneli kabi ma'lumotlarni vizual-

izatsiya qilish vositalaridan foydalanish murakkab atrof-muhit ma'lumotlari va tendentsiyalarini jozibali va qulay tarzda etkazishga yordam beradi. Vizual taqdimotlar tushunishni kuchaytiradi, auditoriyani jalb qiladi va siyosatchilar, manfaatdor tomonlar va jamoatchilik o'rtasida ongli qarorlar qabul qilishni osonlashtiradi. Atrof-muhit tashkilotlari ma'lumotlarni vizual tarzda jozibali formatlarda taqdim etish orqali o'z xabarlarini yanada samaraliroq etkazishlari va mazmunli o'zgarishlarni amalga oshirishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, PR texnologiyalaridan samarali foydalanish O'zbekistondagi ekologiya tashkilotlari uchun o'z xabarlarini yetkazish, qo'llab-quvvatlashni safarbar qilish va ekologik barqarorlikni targ'ib qilishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar, jamoat tadbirlari, hamkorliklar, onlayn kampaniyalar va ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalaridan foydalangan holda, ushbu tashkilotlar o'z ta'sirini kuchaytirishi va turli auditoriyalar orasida ijobiy harakatlarni ilhomlantirishi mumkin. Innovatsiyalarni qabul qilish va rivojlanayotgan kommunikativ tendentsiyalarga moslashish O'zbekistonda ekologik maqsadlarni ilgari surish va ekologik mas'uliyat madaniyatini rivojlantirish uchun muhim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anbarasan, Ethirajan. "Uzbekistan's environmental turnaround." BBC News, 14 April 2018.
2. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). "Uzbekistan: Country Environmental and Social Assessment." EBRD, 2020.
3. Government of Uzbekistan. "Environmental Protection in Uzbekistan: Current State and Prospects for Development." Ministry of Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan, 2019.
4. International Union for Conservation of Nature (IUCN). "Uzbekistan Environmental Vulnerability Profile." IUCN, 2019.

CHET TIL TA'LIMIDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Sattorova Saodat Tojimatovna

Toshkent to'qimachilik va yengil saonat institute

“O‘zbek va xorijiy tillar” kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Chet til ta'limida o'quvchilar o'rtasida individual yondashuvning psixologik asoslari muhimlikka ega ekanligi ustuvor darajada muhokama qilingan. O'quvchilar o'zlarining o'rganish jarayonida odamlar orasidagi aloqalarni, o'zlarining maqsadlarini va o'rganishga qarashlarini, shuningdek o'zgaruvchanliklarni tushuntirish va qabul qilish jarayonida shakllangan. Chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, o'zlarining o'rganish usullarini rivojlantirish, va o'zlarini o'zgartirishlari uchun kerakli ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim bo'lib ko'rilmaktadirlar. Natijada, chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari o'quvchilarning o'rganish jarayonlarini o'rganish va rivojlantirishning muhim qismlarini tasvirlaydi.

Kalit so'z: *Chet til ta'limi, individual yondashuvning, psixologik asoslari, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish, maqsadlarni aniqlash,*

В данном исследовании важность психологической основы индивидуального подхода студентов в иноязычном образовании обсуждается как приоритет. Учащиеся формируются под воздействием процесса объяснения и принятия межличностных связей, их собственных целей и представлений об обучении, а также различий в их обучении. Психологические основы индивидуализированного подхода к обучению иностранному языку считаются важными для повышения мотивации учащихся, развития их собственных стилей обучения и развития необходимых навыков для трансформации. В результате психологическая основа индивидуального подхода в обучении иностранному языку описывает важные части обучения и развития процессов обучения студентов.

Ключевые слова: Обучение иностранному языку, психологические основы индивидуального подхода, повышение мотивации студентов, саморазвитие, определение целей,

Abstract

The importance of the psychological basis of the individual approach among students in foreign language education was discussed at a priority level. Learners are shaped by the process of explaining and accepting interpersonal connections, their own goals and visions of learning, and variation in their learning. The psychological foundations of an individualized approach to foreign language education are considered important in increasing students' motivation, developing their own learning styles, and developing the necessary skills to transform themselves. As a result, the psychological basis of the individual approach in foreign language education describes important parts of learning and development of students' learning processes.

Key words: Foreign language education, psychological foundations of an individual approach, increasing students' motivation, self-development, defining goals,

Chet tillarini o'rganish jarayonida o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga qanday o'xshash jarayonlarni ta'minlashda psixologik asoslarining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu maqola, o'quvchilarning chet tillarini o'rganishdagi psixologik jarayonlarini, ularning o'zgaruvchanliklarini tushunish, maqsadlarni aniqlash, va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini qanday ta'minlaydiganligini yoritadi. Ushbu maqola, o'quvchilarning o'zlarini tushunish, motivatsiyalarini oshirish, va o'zgaruvchanliklarni qabul qilishlari bo'yicha ularga yordam berishning muhimligini va psixologik asoslarining bu jarayonlarga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tushuntiradi. Dolzarbligi, ta'limda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va o'zlashtirishlarini oshirishga qaratilgan ishtirokni kuchaytirish uchun muhimdir.

Chet tillarini o'rganishda individual yondashuvning psixologik asoslari o'quvchilarning o'zlarini tushunish, maqsadlarini aniqlash, va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini ta'minlashga yordam beradi. Bu, o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarni tushunish, o'z fikrlarini ifodalash, va o'zlarining o'rganish usullarini shakllantirishlari uchun muhimdir.

O'quvchilar chet tillarini o'rganish jarayonida o'zgarishlarga duch kelishadi.

Ularning o'zgarishlarni qabul qilishlari va ularni rivojlantirish jarayonida ularning psixologik holati, motivatsiyasi va o'z fikrlari juda muhimdir. Psixologik asoslar, ularning o'zlarini tushunish va o'rganishga oid ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon, ularning o'zgaruvchanliklarni tushunish, o'zlarini qanday o'rganishlari va maqsadlariga qarab harakat qilishlari bo'yicha o'z fikrlarini ifodalashlarini rag'batlantiradi.

Maqola davomida, chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini oshirishda, maqsadlarini aniqlashda va o'zgarishlarni qabul qilishlarida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularga yuzlab amaliy maslahatlar beradi.

Chet tillarini o'rganishda individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusi o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini oshirishda kritik ahamiyatga ega. Bu maqolada, chet til ta'limining psixologik asoslari, o'quvchilarning o'zlarini tushunish, maqsadlarini aniqlash, va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini ta'minlashdagi roli va vazifalari ko'rsatiladi.

Individual yondashuvning psixologik asoslari, insonlarning boshqaruv, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zlashtirish jarayonlarida o'z muammolarini tushunish va hal qilishda psixologik va davlatning o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu asoslar o'quvchilar, ishchilar, ota-onalar, murabbiylar va boshqa insonlar uchun keng qo'llaniladi. Bu muammolar yordamida insonlar o'zlarining o'ziga xos qobiliyatlarini, xohishlarini va turli turlarini aniqlashadi, shuningdek, o'zlarini rivojlantirish uchun yo'l ochadi.

Individual yondashuvning psixologik asoslari quyidagi mohiyatda keng qamrovdan bo'lishi mumkin:

1. Shaxsiy Tarbiya: Insonlarning o'zlarini tushunish, o'z fikrlarini ifodalash va o'zgarishlarni qabul qilishlari jarayonida yordam beradi. Bu, o'z-o'zini tanishish, o'z-o'zini boshqarish va o'z-o'zini rivojlantirishda yordam beradi.

2. Motivatsiya: Psixologik asoslar o'quvchilar yoki ishchilar motivatsiyasini oshirish uchun kritik bo'lishi mumkin. Bu, ularga maqsadlarini aniqlash, ularning qiziqishlarini va uning ustidan ishlashlari uchun muhimdir.

3. O'zlashtirish: O'zlashtirish asoslari insonlarning o'zlarini rivojlantirish uchun omma orasida muhim bo'lgan kichik qadam bo'lib, ularga o'zlarini o'zgartirish va

o'zlashtirishlari uchun vositalar taqdim etadi.

4. Istiqomat: Bu asoslar o'quvchilar yoki ishchilarning amaliyotlarida istiqomatlilikni oshirish va ustuvorlik bilan vazifalarini bajarishlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

5. O'z Fikrini ifodalash: Psixologik asoslar insonlarga o'z fikrlarini ifodalash va boshqalar bilan muntazam ravishda munosabatlarni o'rganishda yordam beradi.

Insonlar o'zlarini rivojlantirish, maqsadlariga erishish va muvaffaqiyatli hayot o'rnatishda individual yondashuvning psixologik asoslari bilan bog'liqdir. Bu asoslar o'quvchilar, ishchilar va boshqalar uchun aniq maqsadlarga erishish va o'zlarini rivojlantirishda kritik ahamiyatga ega. O'quvchilarning O'zlarini Tushunish: Bu bo'limda, chet tillarini o'rganish jarayonida o'quvchilarning o'zlarini tushunishning muhimligi va psixologik jarayonlar ko'rsatiladi. O'quvchilar o'zgaruvchanliklarini tushunish va o'z fikrlarini ifodalash orqali o'zlarining shaxsiy rivojlanishini oshirishlari o'rganiladi.

Maqsadlarini Aniqlash: Bu bo'limda, o'quvchilarning chet tillarini o'rganishdagi maqsadlarini aniqlash va maqsadlariga qarab harakat qilishning ahamiyati ta'riflangan. Psixologik asoslar, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularga o'zlarining maqsadlarini aniqlashda yordam berish uchun muhimdir.

O'rganish Jarayonida O'zgarishlarni Qabul Qilish: Bu bo'limda, chet til ta'limida psixologik asoslar orqali o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarni qabul qilish, o'z fikrlarini ifodalash, va o'zlarining o'rganish usullarini rivojlantirishni ta'minlashdagi roli va vazifalari bayon etiladi.

Chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusini tahlil qilish va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini oshirishda qanday ko'nikmalar va usullarni qo'llab-quvvatlashning muhimligini ko'rsatadi. Psixologik asoslar, o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarni tushunish, maqsadlarini aniqlash, va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Chet tillarini o'rganish jarayonida individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusini ta'riflash, mohiyatini tushuntirish va uning o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga o'z hissasini ta'qib qilishdir.

Chet tillarini o'rganishning faoliyati o'quvchilar uchun psixologik jarayonlarni qanday o'z ichiga oladi, ularning o'zgaruvchanliklarini tushunish, maqsadlarni aniqlash va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini qanday ta'minlaydi

haqida tushuntiradi.

O'quvchilarning chet tillarini o'rganishda o'zgaruvchanliklarini tushunish, o'z fikrlarini ifodalash va o'zlarining o'rganish usullarini rivojlantirish uchun ularga yo'l qo'ymoqdir. Shuningdek, bu maqola chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari haqida ko'proq ma'lumot berish orqali ta'lim o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan qarashlarni mustahkamlash va ta'limning sifatini yuqori darajada oshirishga xizmat qiladi.

Chet tillarini o'rganish jarayonida o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga qanday ko'nikmalar va usullarni qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'riflash va ko'rsatishdir.

Bu mavzu o'quvchilarning o'zlarini tushunish, motivatsiyalarini oshirish, va o'zgaruvchanliklarni qabul qilishlarini ta'minlashda psixologik asoslarining ahamiyatini belgilaydi. Mavzuning vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1.O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini tushuntirish: Chet tillarini o'rganish jarayonida individual yondashuvning psixologik asoslari foydalanish, o'quvchilarning o'zlarini tushunish, motivatsiyalarini oshirish, va o'zgaruvchanliklarni qabul qilishlarini ta'minlashda yordam beradi. Natijada, o'quvchilar o'z fikrlarini ifodalaydilar, o'zgaruvchanliklarni tushunish va o'rganish usullarini rivojlantirishadi. O'quvchilarning o'zlarini tushunish, o'zgaruvchanliklarini tushunish va o'z fikrlarini ifodalash yordamida shaxsiy rivojlanishlariga ko'rsatilgan ta'sirni ko'rsatadi.

2.Motivatsiyani oshirish: Ilmiy tadqiqotlar o'quvchilarning chet tillarini o'rganishga qanday motivatsiyaga ega bo'lishlari va ularga yordam berish uchun qanday usullarning samaradorligini ko'rsatishda yordam beradi. O'quvchilarning chet tillarini o'rganishga qanday motivatsiyaga ega bo'lishlari kerakligi va ularga qanday qilib o'zgarishlarni qabul qilishlarini rag'batlantirishni o'rganish mumkin.Natijada, o'quvchilarning motivatsiyasi oshiriladi va ularning ta'lim jarayonida qat'iylik bilan qatnashishlari ta'minlanadi.

3.O'zgarishlarni qabul qilish: Mavzuda chet til ta'limida psixologik asoslar orqali o'quvchilarning o'zgarishlarni qabul qilish, o'z fikrlarini ifodalash, va o'zlarining o'rganish usullarini rivojlantirishni ta'minlash muhimdir. Ilmiy muammo va tadqiqotlar, ta'lim usullarini o'zgartirishda yordam beradi. Bu erishilgan natijalar, ta'lim jarayonidagi yangiliklarni olib chiqish va o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish uchun

moslashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Bular hammasi chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusining maqsadi va vazifalariga kiradi. Bu mavzu o'quvchilarning ta'lim olish jarayonida o'zlarini rivojlantirish va o'rganishda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlashga yordam beradi.

Chet Til Ta'limida Individual Yondashuvning Psixologik Asoslaridagi ilmiy muammo va tadqiqot metodlari keng yoritish uchun quyidagi nuqtalarga e'tibor berish kerak:

1. Tahlil va Taqrizlar: Bu tadqiqot metodida, chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari bo'yicha oldingi tadqiqotlar, nazariyalar va amaliyotlar tahlil qilinadi. Bu ta'lim usullarining o'quvchilarga o'tkazishdagi amaliyati, ularning natijalariga, shaxsiy rivojlanishiga, va ta'lim jarayonida qo'llaniladigan usullarga oid taqrizlar paydo bo'lishi kerak.

2. Surveys (Sorovnomalar) va Anketalash (anketalar): Bu metod ilmiy muammolarni hal qilishda o'quvchilar tomonidan to'ldirilgan so'rovnomalar yordamida ma'lumotlar to'plashni o'z ichiga oladi. Bu so'rovnomalar o'quvchilarning chet tillarini o'rganish jarayonidagi motivatsiyalari, muammo va muammolar bilan qarashlari, va o'zgaruvchanliklari to'g'risida ma'lumot berishi mumkin.

Surveys va anketalash ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish jarayonlaridir, ular o'quvchilar, ishchilar yoki boshqa guruh a'zolari tomonidan to'ldiriladi. Bu metodlar ma'lum bir mavzuga oid ma'lumotlarni olish, insonlarning fikrini bilish, o'zgarishlarni o'rganish, yoki mahsulot yoki xizmatlar bo'yicha fikr bildirish uchun qo'llaniladi.

Surveys va anketalashning muhimliklari quyidagicha:

- **Ma'lumotlarni To'plash:** Bu usullar orqali ma'lumotlarning keng qamrovda to'planishi va kategoriyalashtirilishi mumkin. Bu ma'lumotlar maslahat berish, strategiyani o'zgartirish yoki o'zlashtirish jarayonlarini tahlil qilishda yordam beradi.

- **Fikrlar va Ko'nikmalar Olish:** Surveys va anketalash yordamida insonlar o'z fikrlarini, ko'nikmalarini va tajribalarini o'rtacha holatda taqdim etishlari mumkin. Bu, strategiyani o'zgartirish, yangi mahsulot yoki xizmatlarni rivojlantirish va mijozlarning talablari bo'yicha qaror qabul qilishda yordam beradi.

- **O'quvchilar Bilan Aloqalar O'rnatish:** Surveys va anketalash orqali ta'lim muassasalari o'quvchilar bilan o'rtacha aloqalar o'rnatishga imkoniyat yaratadi. Bu

aloqalar o'quvchilar bilan do'stona, faol muloqotlar va shaxsiy munosabatlarni kuchaytirish uchun foydalaniladi.

Surveys va anketalash amaliyotlari ma'lumotlarni to'plash, fikrlarni bilish va aloqalar o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Ular organizatsiyalarning strategiyasini shakllantirish va o'quvchilar bilan samarali munosabatlarni o'rnatishda muhim vazifalarni bajarishda yordam beradi.

3.O'quvchilar bilan munozara: O'quvchilar bilan munozara olib borish, ularning o'z fikrlarini, ko'nikmalarini va tajribalarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Bu yordam o'quvchilarning chet tillarini o'rganishdagi psixologik asoslari va ularning ta'lim jarayonidagi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishga yordam beradi.

4. Amaliyotlar va Testlar: Amaliyotlar va testlar o'quvchilarning chet tillarini o'rganish jarayonida o'zgarishlarini baholash va monitor qilish uchun foydalaniladi. Bu usul o'quvchilarning o'zlarining o'rganish usullarini, fikrlarini va o'zgaruvchanliklarini tushuntirishga yordam beradi.

5. Mashqlar va Ko'nikmalar: Bu metod o'quvchilarning chet tillarini o'rganishdagi muammolarini hal qilishda amaliy mashqlar va ko'nikmalar o'tkazish orqali ularning rivojlanishiga yordam beradi. Bu mashqlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, o'zgaruvchanliklarini qabul qilishlarini rag'batlantirish va o'rganish jarayonida o'zlarini rivojlantirishlari uchun xavfli muhit yaratishda muhimdir.

Bu metodlar, amaliyotlarni ilmiy ravishda o'rganishga va rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusidagi muammolarni hal qilishda qanday qilib ilmiy tekshirishlar olib borilishi kerakligini ko'rsatadi.

Individual yondashuvning psixologik asoslari sohasidagi yangiliklar va rivojlanishlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

1.Texnologiyalarning qo'llanilishi: So'nggi yillarda, individual yondashuvning psixologik asoslari sohasida boshqa sohalardagi kabi, texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Masalan, onlayn platformalar, mobil ilovalar va ma'lumotlar bazalari yordamida, o'quvchilar va murabbiylar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar va yondashuvlar samaraliroq bo'lishi mumkin.

2.Biriktirilgan ma'lumotlar tahlili: So'nggi yillarda, individual yondashuvning psixologik asoslari sohasida o'rganilayotgan ma'lumotlar tahlili kengayib borib, bu

ma'lumotlar o'quvchilar va ishchilar yoki ularning ota-onalari va murabbiylari uchun amaliyotlarga aylanmoqda. Biriktirilgan ma'lumotlar tahlili yordamida, o'quvchilar va ishchilar o'zlarini o'rganish, rivojlantirish va maqsadlariga erishishda yordam olishadi.

3. Maqsadlarga yo'naltirilgan individual yondashuv dasturlari: Yangi individual yondashuvning psixologik asoslari dasturlari va ilovalari o'quvchilarni yoki ishchilarni o'z maqsadlari va xohishlariga yo'naltirishda yordam beradi. Bu dasturlar o'quvchilarning shaxsiy maqsadlari va rivojlantirishlariga asoslangan individual yondashuv va dastlabki kelgusi maqsadlarni tayyorlashda yordam beradi.

4. Holatni baho qilish usullari: So'nggi yillarda, individual yondashuvning psixologik asoslari sohasidagi yangiliklar baho qilish usullariga muvofiq rivojlanmoqda. Yangi usullar o'quvchilar va ishchilarning o'zlarini o'rganish, rivojlantirish va muvaffaqiyatlarini baholashda yordam beradi.

5. Xalqaro hamkorlik va kommunikatsiya: Individual yondashuvning psixologik asoslari sohasida xalqaro hamkorliklar va kommunikatsiya yaxshi rivojlanmoqda. Bu, turli mamlakatlardagi ilmiy tadqiqotchilar, pedagoglar va mutaxassislar o'rtasidagi fikr almashishlari, ta'lim metodikalarini o'zgartirish va yangi texnologiyalarni rivojlantirish imkoniyatlarini ochadi.

Shunday qilib, individual yondashuvning psixologik asoslari sohasidagi yangiliklar va rivojlanishlar shaxsiy rivojlanishni ta'minlash va maqsadlarga erishishda o'quvchilar va ishchilar uchun kritik ahamiyatga ega. Bu soha o'quvchilar va ishchilar uchun yangi imkoniyatlarni ochadi va ularni o'zlarini rivojlantirish va muvaffaqiyatli hayot o'rnatishda yordam beradi.

Chet tillarini o'rganish jarayonida individual yondashuvning psixologik asoslari mavzusini ta'riflash, mohiyatini tushuntirish va uning o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga o'z hissasini ta'qib qilishga bag'ishlangan. U chet tillarini o'rganish jarayonida o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarini tushunish, maqsadlarni aniqlash va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini ta'minlashning muhimligini belgilab beradi. Chet til ta'limida individual yondashuvning psixologik asoslari haqida ko'proq ma'lumot berish orqali ta'lim o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan qarashlarni mustahkamlash va ta'limning sifatini yuqori darajada oshirishga xizmat qiladi.

Chet tillarini o'rganish jarayonida psixologik asoslar o'quvchilarning o'zlarini

tushunish, maqsadlarini aniqlash, va o'rganish jarayonida o'zgarishlarni qabul qilishlarini ta'minlashda katta muhimiyatga ega.

Psixologik asoslar ta'lim usullarini o'zgartirishda va o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Amaliyotlar va testlar o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarini kuzatish va ta'lim usullarini o'zgartirishda yordam beradi.

“Chet Til Ta'limida Individual Yondashuvning Psixologik Asoslari” mavzusiga oid tavsiyalar va takliflar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Ta'lim muassasalarining o'quvchilarga yo'nalish va tayyorlash jarayonlarida psixologik maslahatlar va yondashuvlardan foydalanish tavsiya etiladi.

- O'quvchilarning o'zgaruvchanliklarini tushunish va o'rganish usullarini rivojlantirishlari uchun o'quvchi-tanlovini qo'llab-quvvatlash tavsiya etiladi.

- O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun musiqa, videolar, interaktiv darsliklar kabi qo'llanmalar ishlatish tavsiya etiladi.

Chet Til Ta'limida Individual Yondashuvning Psixologik Asoslari mavzusidagi keyingi tadqiq etish yo'nalishlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Ta'lim jarayonida psixologik maslahatlar va yondashuvlar o'quvchilarning o'zgaruvchanliklarini tushunish, motivatsiyalarini oshirish va ta'lim natijalarini yaxshilashda qanday o'rin o'rniga ega bo'lishi kerakligini o'rganish.

- Yangi ta'lim usullari va texnologiyalarni chet til ta'limida qanday muvaffaqiyatli qo'llash mumkinligini tahlil qilish.

- O'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish jarayonlarini ta'sirli qilish uchun muvofqlikka erishish strategiyalarini o'rganish.

Shunday qilib, “Chet Til Ta'limida Individual Yondashuvning Psixologik Asoslari” mavzusidagi yakuniy xulosalar, tavsiyalar va takliflar, keyingi tadqiq etiladigan yo'nalishlar ta'lim sohasidagi rivojlanishga yordam berish uchun qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Butuzov, I.D. Differensirovanniy podxod k obucheniyu uchashixsya na sovremennom uroke [Tekst]: uch. posobiye / I.D. Butuzov. – Novgorod, 1972. – 72 s.
2. Zimnyaya, I.A. Psixologicheskiye aspekti obucheniya govoreniyu na IYA [Tekst] / I.A. Zimnyaya. – M.: Prosvesheniye, 1978. – 159 s.
3. Kirsanov, A.A. Psixologicheskiye osnovi individualizatsii uchebnoy deyatel'nosti shkolnikov [Tekst] / A.A. Kirsanov. – Kazan, 1980. – 207 s.
4. Leontev, A.A. Yazik i rechevaya deyatel'nost v obshey i pedagogicheskoy psixologii [Tekst] / A.A. Leontev. – Izd-vo Moskovskogo Psix-go In-ta, 2001. – 448 s.
5. Passov, Ye.I. Urok inostrannogo yazika [Tekst]: uch. posobiye / Ye.I. Passov, N.Ye. Kuzovleva. – Rostov na Donu: Feniks; M.: Glossa-Press, 2010. – 640 s.
6. Rogova, G.V. Texnologiya obucheniya IYA [Tekst] / G.V. Rogova // Jurnal: IYASH. – 1976. – № 2. – S. 79.
7. Sattarova, S.T. Iz opita individualizatsii obucheniya inostrannim yazikam [Tekst] / S.T. Sattarova // Molodoy ucheniy. – 2014. – № 1. – S. 571-574.
8. Sattorova Saodat Tojimatovna \ Aktualnoy filologii nauchniy jurnal \ Chet til ta'lim jarayonida individuallashtirish xususiyatlari \ 2021 yil № 1 S.50-59 elektronniy jurnal
<https://ruslit.jspi.uz/index.php/ruslit/article/view/737>
9. Sattorova S, Yusupaliyeva Sh \ Ilmiy - uslubiy jurnal \ Texnik oliy o'quv yurtlari talabalarining ingliz tili grammatikasini individual o'qitish ko'nikmalarini shakillantirish \ 2020 dekabr

THE DEVELOPMENT OF TEACHING METHODS IN ENGLISH TO STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

KURBANOVA ZILOLA URALOVNA

an English teacher of department “Foreign languages-2’ University of Tashkent for applied sciences (UTAS)

ANNOTATION. Teaching English to students in higher education has evolved significantly over the years, adapting to changes in educational paradigms, technological advancements, and diverse student needs. This article explores the development of teaching methods in English within higher education, highlighting key approaches, innovations, and challenges.

Key words: The teaching of English in higher education has transitioned through various stages, each marked by distinct methodologies:

Grammar-Translation Method (19th Century):

Emphasis on translation of texts and learning grammatical rules.

Limited focus on speaking and listening skills.

Direct Method (Early 20th Century):

Immersive approach with an emphasis on speaking and listening.

Grammar taught inductively, through use rather than rules.

Audiolingual Method (Mid-20th Century):

Based on behaviorist theory, focusing on repetition and drills.

Use of language labs and audio resources for listening and speaking practice.

Communicative Language Teaching (CLT) (Late 20th Century):

Emphasis on communication and interaction.

Focus on functional language use in real-life contexts.

Contemporary Approaches

Modern teaching methods in English within higher education continue to build on past approaches while integrating new pedagogical theories and technologies: Task-Based Language Teaching (TBLT):

Focus on meaningful tasks that replicate real-world activities.

Encourages active use of language to complete specific tasks, enhancing practical communication skills. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Integrates language learning with subject matter content. Students learn English through subjects like history, science, and economics, promoting dual competency.

Blended Learning: Combines traditional classroom teaching with online and digital resources.

Facilitates flexibility and accessibility, allowing for self-paced learning and greater engagement.

Flipped Classroom:

Students review lecture materials at home and engage in interactive activities in class.

Promotes active learning, critical thinking, and collaborative problem-solving.

Project-Based Learning (PBL):

Students work on projects over an extended

Contemporary Teaching Methods

Communicative Language Teaching (CLT)

By the late 20th century, Communicative Language Teaching (CLT) had become the dominant approach. CLT focuses on enabling students to communicate effectively in real-life situations. It emphasizes the use of language for authentic communication over the rote learning of grammatical structures. Activities such as role-plays, discussions, and group work are integral to this method, fostering both fluency and accuracy.

Task-Based Language Teaching (TBLT)

Task-Based Language Teaching (TBLT) builds on the principles of CLT by organizing learning around meaningful tasks. These tasks mimic real-world activities, encouraging students to use English in practical contexts. TBLT promotes problem-solving

and critical thinking, making language learning more engaging and relevant to students' lives.

Technology-Enhanced Learning

The advent of technology has revolutionized English teaching in higher education. Language labs, multimedia resources, and online platforms provide interactive and diverse learning experiences. Tools such as learning management systems (LMS), video conferencing, and language learning apps offer flexibility and personalized learning opportunities, making English learning more dynamic and accessible.

Innovative Approaches. **Blended Learning.** Blended learning combines traditional classroom instruction with online learning components. This approach caters to different learning styles and offers the flexibility to review materials and practice skills independently. Blended learning can enhance student engagement and provide a more comprehensive learning experience. **Flipped Classroom.** The flipped classroom model inverts the traditional teaching structure. Students are introduced to new content through videos, readings, or online modules before class, allowing classroom time to be dedicated to interactive activities such as discussions, projects, and collaborative exercises. This method maximizes classroom interaction and provides more opportunities for personalized instruction. **Content and Language Integrated Learning (CLIL)**

CLIL involves teaching academic subjects through the medium of English. This dual-focused approach enhances both language proficiency and subject knowledge. By integrating language learning with subject content, CLIL promotes cognitive development and prepares students for the demands of a globalized job market.

Future Directions Artificial Intelligence and Language Learning

Artificial Intelligence (AI) holds significant potential for the future of English teaching. AI-powered language learning apps, chatbots, and virtual tutors provide personalized feedback and adaptive learning paths. AI can analyze students' strengths and weaknesses, offering tailored exercises and recommendations, thus optimizing the learning experience.

Gamification Gamification incorporates game elements into language learning, such as points, badges, and leaderboards. This approach increases motivation and engagement by making learning more enjoyable and competitive. Gamified platforms can encourage consistent participation and enhance language acquisition. **Cultural Com-**

petence and Globalization. As the world becomes more interconnected, developing cultural competence is increasingly important. Future English teaching methods will likely incorporate intercultural communication training, preparing students to navigate diverse cultural contexts effectively. Emphasizing global perspectives in language education will equip students with the skills needed to thrive in an international environment.

Conclusion. The development of teaching methods in English for higher education students reflects broader trends in education and technology. From the traditional Grammar-Translation Method to innovative, technology-enhanced approaches, the evolution of English teaching aims to create more effective, engaging, and relevant learning experiences. As we look to the future, emerging technologies and global perspectives will continue to shape the landscape of English education, preparing students to meet the challenges and opportunities of a rapidly changing world.

REFERENCE

1. Панкратов Ф. Г. , Баженов Ю. К. , Шахурин В. Г. Основы рекламы. Москва: Дашков и Ко, 2005. – 532 б.
2. Пекарь В. , Клишина М. Всякому городу маркетинг и туризм (практическая методика развития местного туризма) // Гостиничный и ресторанный бизнес. 2011. № 3. С. 32-36.
3. Пирогова Ю. К. Ложные умозаключения при интерпретации рекламы // Реклама. 2000. № 2. С. 15–18.

**PR MATN JAMOATCHILIK BILAN ALOQALARNING TA'SIRCHAN
METODI SIFATIDA**

**O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,
To'g'on va Qudrat Ernazarovlar nomidagi jamoatchilik bilan aloqalar
kafedrası o'qituvchisi
Qahhorova O'g'iloy Norchayevna**

Annotatsiya: Har qanday munosabatning uzoq, ijobiy, ko'tarinki kayfiyatda davom etishiga muloqot usuli, turi va shakli bevosita ta'sir etadi. Yuzma-yuz gaplashganda nafaqat so'zlar, balki undan ham ta'sirchanroq yuz ifodalari, ko'z qarashlarini ishlatish mumkin, toki, kommunikatsiya sifati juda yuqori vasamaralibo'lishigaerishishmumkinbo'lsin.PRmatnlarningbarchaturiniularinghajmi, maqsadli auditoriyasivamazmunidanqat'iynazaryagonamaqsadbirlashtiribturadi.Uham bo'lsa,jamoatchilikka ta'sir qiluvchi axboriy muloqotni yo'lga qo'yishdir. Ushbu maqola bugungi kunda jurnalistika sohasining uzviy qismi bo'lgan PR matnlarni shakllantirishga yordam beradi. PR matn nima? Uni qo'llash masalalariga oydinlik kiritishi shubhasiz.

Kalit so'zlar: PR matn, O'zbek mediasi, matnlar klassifikatsiyasi, Axborot xizmatlari

Аннотация: Способ, тип и форма общения напрямую влияют на продолжение любых отношений в долгом, позитивном, приподнятом настроении. При разговоре с глазу на глаз можно использовать не только слова, но и еще более впечатляющую мимику, взгляд глаз, благодаря чему качество общения очень высокое. Все виды PR-текстов, независимо от их размера, целевой аудитории и содержания, объединены единой целью. Даже если это так, то именно создание информационных коммуникаций влияет на общественность. Данная статья поможет сформировать PR-тексты, которые сегодня являются неотъемлемой частью сферы журналистики. Что такое PR-текст? Нет сомнений, что оно прольет свет на вопросы его применения.

Ключевые слова: PR-текст, СМИ Узбекистана, классификация текстов, Информационные услуги.

Abstract: The method, type and form of communication directly influence the continuation of any relationship in a long, positive, high mood. When talking face to face, you can use not only words, but also even more impressive facial expressions and eye gaze, thanks to which the quality of communication is very high.

All types of PR texts, regardless of their size, target audience and content, are united by a single goal. Even if this is so, it is the creation of information communications that influences the public. This article will help formulate PR texts, which today are an integral part of the field of journalism. What is PR text? There is no doubt that it will shed light on issues of its application.

Keywords: PR text, media of Uzbekistan, text classification, Information services. Har qanday tashkilot o'zining uslubi, tili matni, hattoki sloganiga ega bo'lish uchun imiji ustida ish olib boradi. Ushbu imijni shakllantirish uchun kompaniyalar PR matnlarga muhtoj. PR matnlar jamoatchilik fikrini o'rganishda, uni tahlil etib maqsadli auditoriyaga yetib borishda katta ahamiyatga egadir.

PR matnlar turli janrlarda qo'llanilsada, ular bir xil missiyani bajaradi. Uni tasnif etish uchun turli vositalardan foydalanish mumkin. Avvalo, PR matn nima ekanligini bilish talab etadi. Uni tasnifida turli olimlarning qarashlari mavjud. Ular o'z tasnifiga ko'ra, turli turlarga tasniflanib ketadi.

Jozef M. Zappala va Anna R. Kardenning "Public Relations writing worktext" kitobida PR matnlarning asosiy to'rt maqsadi haqida fikr bildiriladi. Mualliflar ommaviy kommunikatsiyada bo'lgani kabi PR matnlar ham quyidagi maqsadlarda yoziladi¹ deb hisoblashadi. - xabar berish – yon-atrofdan sodir bo'layotgan voqea hodisalarni yaxshiroq tushunishi uchun ehtimoliy xavflar, imkoniyatlar, tahdidlardan jamoatchilikni xabardor etadi; Ishontirish – odamlarning o'zlari istagandek xulq-atvorini ko'rsatishi va buning jamoatchilik tomonidan hech bir muammosiz yaxshi qabul qilinishiga ishontiradi; o'rgatish-odamlarni jamoatchilik fikriga o'rgatisha olib keladi, yangi muhitga moslashish uchun ko'nikmalarni shakllantiradi;

- Ko'ngilochar – odamlarni ko'ngilochar va zavq ulashuvchi kontent bilan ko'ngilini oladi, mamnun qiladi.

Yuqorida sanab o'tilgan to'rt maqsaddan eng kuchlisi sifatida "xabar berish", "o'rgatish" va "ishontirish" e'tirof etiladi. Hattoki, ko'ngilochar kontentlarda ham yoki

¹ Zappala J. M., Karden A. R. Public Relations writing work text. Routledge. 2009. –p. 48.

xabar berish yoki o'rgatish maqsad qilingan bo'ladi.

Shakl va janr jihatdan esa mutaxassis va amaliyotchi olimlarning o'ziga xos fikrlari mavjud. Quyida bir nechta olimlarning PR matnlarning turi va janrlari haqidagi bir-birini to'ldiruvchi, hattoki, inkor etuvchi xulosalarini taqdim qilamiz.

PR matnlari A.D.Krivososovning monografiyalarida yetarlicha batafsil o'rganilgan, u PR olamida aylanib yuradigan barcha PR matnlarining quyidagi janrlarini keltirib o'tadi²:

- tezkor yangiliklar janrlari (axborot yangiliklari): press-reliz, taklifnoma;
- tadqiqot va yangiliklar janrlari: foner, savol-javob varaqasi, tasvirli intervyu;
- faktik janrlar: faktlar varaqasi, biografiya;
- tadqiqot janrlari: media bayonoti, tasvirli maqola, voqea hikoyasi;
- obrazli yangiliklar janrlari: baylayner, tabriklar, xat.

M. V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti jurnalistika fakulteti reklama va jamoatchilik bilan aloqalar kafedrasida tayyorlangan S.V.Ponomarevning nomzodlik dissertatsiyasida PR matnlarining boshqacha tipologiyasi berilgan. S.V. Ponomarev³ jamoatchilik bilan aloqalar sohasida har xil turdagi matnlarni tayyorlashning o'ziga xosligi, kommunikativ yo'nalishi va tamoyillarini ko'rib chiqadi va turli auditoriyalarga qaratilgan matn shakllarining uchta asosiy guruhini funksional jihatdan aniqlaydi:

- ommaviy axborot vositalari uchun materiallar;
- korporativ muloqotda foydalaniladigan matn shakllari;
- ommaviy auditoriyaga tarqatish uchun mo'ljallangan matnlar.

Muallifning fikriga ko'ra, bunday bo'linish juda shartli, chunki bir xil matnlar turli auditoriyalarga yo'naltirilishi mumkin. Ya'ni misol uchun kompaniyaning yillik hisobotini olaylik. Bir tomondan, uning asosiy vazifasi aksiyadorlarni kompaniyadagi ishlarning holati va kelajak istiqbollari to'g'risida xabardor qilishdir. Shu bilan birga, yillik hisobotdan kompaniya imijini shakllantirish va obro'sini mustahkamlashda samarali foydalanish mumkin. Yillik hisobotni jurnalistlar va ekspertlarga yuborish orqali ommalashtirish, xodimlar o'rtasida taqsimlash va ba'zi hollarda bevosita jamoatchilik e'tiboriga to'g'ridan to'g'ri havola etish mumkin. S. Ponomarev jamoatchilik bilan aloqalarda eng faol qo'llaniladigan matnlarning quy-

2 Кривососов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций. СПб, 2001. –с.58.

3 Пономарев С. В. Вербальные коммуникации в системе публичных отношений: дис. канд. филол. наук. М., 2001. –с. 65.

idagi turlarini ajratadi⁴: press-reliz, fon va faktlar varag‘i, savol-javob shakli (savol-javob), axborot byulleteni, korporativ axborot byulleteni, pozitsion bayonotlar (pozitsiya qog‘ozi), nutq, eslatma, ko‘ngilochar maqolalar, tayyorlangan nashrlar (tahliliy, nominal, voqea hikoyalari, reklama va “maxsus” nashrlar), hisobot (yillik yoki choraklik), bukletlar, korporativ gazeta va jurnallar, varaqalar, PR dasturlari.

A.Bogoyavlenskiy esa yuqoridagi ikki tadqiqotchining fikrlarini tahlil qilgan holda, biroz boshqacharoq xulosalar beradi. Masalan A. Bogoyavlenskiy bukletlar, varaqalar, gazeta va jurnallarni matn turlariga ajratmaydi, ular “matn emas, balki ularning tashuvchisi”⁵ va hokazo ekanligini ta’kidlaydi. U korporativ gazeta va jurnallarning yangi sohalarini PR matnlari sifatida emas, balki ularning istiqbolli tashuvchilari sifatida batafsil yoritadi.

Olim PR matnlar tipologiyasiga “yopiq nashrlar”⁶ atamasini taklif qiladi: juda yopiq jamoat tuzilmalari ichida subkommunikatsiya vositasi sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan “inflight” va “fanzin” matn turlariga alohida to‘xtalib o‘tadi.

Dennis L. Uilkoks⁷ aloqa kanallari bo‘yicha PR matnlarini ommaviy axborot vositalari uchun materiallarga va boshqa aloqa kanallari uchun materiallarga (Internet saytlari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri pochta, ommaviy nutq, reklama xabarlar va boshqalar) ajratadi.

Rossiya Federatsiyasi Kurgan Davlat universiteti tadqiqotchilarining fikriga ko‘ra PR matnlar ishlash prinsipiga ko‘ra: oddiy va murakkab matnlarga ajratiladi.

Oddiy PR matn - bu o‘ziga xos matn, ya’ni boshqa matn shakllaridan farq qiluvchi va PR aloqalari makonida mustaqil va o‘zini-o‘zi ta’minlaydigan matn birligi sifatida mavjud bo‘lgan va faoliyat yuritadigan ma’lum bir obyekt. Masalan: press-reliz, taklifnoma, faktlar varaqasi, tarjimai hol, savol-javoblar varaqasi, baylayner, xat, tabriklar, ommaviy axborot vositalari orqali tarqatiladigan bayonotlar.

Murakkab PR matn - bu umumiy mavzu (yangilik) bilan birlashtirilgan asosiy oddiy PR matnlarining “to‘plami”, birlashtirilgan makromatn. Masalan: matbuot to‘plami, prospekt yoki risola, buklet, axborotnoma.

Shu o‘rinda o‘zbek olimlarining ham “press to‘plam” haqidagi fikrlarini keltirib o‘tish mumkin. Chindan ham press to‘plam hajman katta matn hisoblanadi. “un-

4 Пономарев С. В. Вербальные коммуникации в системе публик рилейшенз: дис. канд. филол. наук. М., 2001. –с.84.

5 Богоявленский А. Е. Типы текстов публик рилейшенз и носители ПР-сообщений // Вестн. ВГУ. Сер. Филология, журналистика. 2004. № 1. –с. 154.

6 O‘shamanba. –b. 157

7 Уилкокс Д.Л. Как создавать PR-тексты и эффективно взаимодействовать со СМИ. М., 2004. –с. 43.

dan press konferensiyalar, taqdimot marosimlari, ko'rgazmalar, aksionerlarning yillik yig'ilishlarida juda keng foydalaniladi"⁸. Press to'plamning asosiy vazifasi sodir bo'lgan voqea-hodisa haqida OAVga ma'lumot taqdim etishdir. Press to'plam nafaqat tadbirda ishtirok etgan jurnalistlarga, balki, unga qiziqqan, biror sabab bilan qatnasholmay qolgan jurnalistlarga ham taqdim etiladi. Bu orqali jurnalistlarning kelgusida tadbir haqida jurnalistik material tayyorlashini yengillashtirish mumkin. Press to'plamning tarkibi biroz murakkabroq, ya'ni to'plamda taqdim etilgan barcha ma'lumotlar batafsil berilishi kerakki, tadbirda qatnashmagan jurnalist ham to'liq tasavvur qila olsun va ishonarli maqola tayyorlay olsun. "Zamonaviy media muhitda PR-xizmatlar" kitobining mualliflari eng kam miqdordagi press to'plamga quyidagi hujjatlar⁹ kiradi deb hisoblashadi:

- press reliz;
- Axborot xati (bekgraunder) yoki faktlar ma'lumotnomasi (fakt-list);
- Tadbir xarakteridan kelib chiqib bir yoki nechta qo'shimcha materiallar;

Yanada murakkabroq to'plamga esa yuqoridagilarga qo'shimcha sifatida quyidagilarni kiritish mumkin, deydi mualliflar:

- tadbir dasturi;
- matbuot uchun bayonet
- asosiy shaxslar bilan intervyular
- tarjimai hol
- tahliliy maqola
- risola
- korporativ nashr
- yillik hisobot

Shuncha turdagi hujjat nima uchun kerak, degan savol paydo bo'lishi tabiiy. Jurnalist o'zi tayyorlamoqchi bo'lgan maqola uchun har bir ma'lumotni rasmiy manbaga asoslangan holda keltirishni xohlaydi. Tashkilot axborot xizmati xodimi esa aynan rasmiy manba sifatida, ishonchli va tasdiqlangan xabarni batafsil taqdim etishga mas'ul hisoblanadi.

Kurgan davlat universiteti taklif qilayotgan navbatdagi tasnif ikki mezon bo'yicha amalga oshiriladi: maqsadli va ommaga yetkazish usuliga ko'ra. PR menejeri ommaviy auditoriya bilan emas, balki ixtisoslashgan auditoriya bilan ishlashi kerak:

- muayyan ommaviy kommunikatsiya turining haqiqiy auditoriyasi;

8 Zamonaviy media muhitda PR xizmatlar. J. VIII. –T: "O'zbekiston" NMIU, 2019. –b. 186.

9 O'sha manba.–b. 186.

- muayyan ommaviy aloqa kanalining haqiqiy auditoriyasi;
- haqiqiy media auditoriyasi;

Shunday qilib, iste'molchilar guruhiga (adresat, PR aloqasi ishtirokchilari) qarab, biz PR matnlarini tashqi va ichki omma uchun mo'ljallanganlarga ajratiladi:

– tashqi jamoatchilik uchun: press-reliz, taklifnoma, fon muallifi, savol-javob varaqasi, faktlar varag'i, tarjimai hol, baytar, tabriklar, ommaviy axborot vositalari bayonoti, matbuot to'plami, yillik hisobot, prospekt, buklet, axborot byulleteni, varaqa, matbuot sharhi, yillik hisobot, rasmlar maqola, tasvirli intervyu, voqea hikoyasi;

- ichki jamoatchilik uchun: taklifnoma, tarjimai hol, xat, tabriklar, yillik hisobot, axborotnoma, matbuot sharhi.

O'z auditoriyasining idrokidan tashqarida bo'lgan har qanday matnni nuqsonli deb hisoblash mumkin, chunki aniq matn haqiqatan ham faqat auditoriya (o'quvchi) tomonidan idrok etish jarayonida mavjud. Matnning kommunikativ yo'nalishi ma'lum turdagi o'quvchi-adresantga yo'naltirilganlikda ifodalanadi. Psixologiyada matnni o'quvchi tomonidan idrok etish natijasi –“matn proyeksiyasi” atamasi borligi bejiz emas. PR-matn aloqa faoliyatining bir turi sifatida har doim PRning asosiy subyekti o'z matnli xabarini yuboradigan adresat bilan ishlashdir. “Hamma uchun maqsad” PR-matnga integratsiya xarakterini beradi va u yoki bu ijtimoiy guruhlar uchun hisob-kitoblar farqlanadi. PRning maqsadi subyektning jamoatchilik bilan samarali aloqa tizimini shakllantirishdir. Omma deganda biz “manfaatlari va qadriyatlari bozor, ijtimoiy-siyosiy yoki boshqa sohalar bilan bog'liq bo'lgan, jamoat maqomiga ega bo'lgan, PR subyektlarining jamoat faoliyati bilan bog'liq bo'lgan keng ommaning elementini” tushunamiz. Jamoatchilik subyektivdir, chunki u individual ijtimoiy va shaxsiy ongga ega bo'lgan shaxslardan iborat. Lekin shu bilan bir vaqtda obyektiv hamdir. Chunki, u mazmuni va umumiy manfaatlari va qadriyatlariga ega bo'lgan obyekt atrofida ijtimoiy faol harakatda bo'ladi.

Maqsadli auditoriya va funksional maqsadlar bo'yicha matn turlarini diversifikatsiya qilish: jurnalistlar uchun press-reliz bilan bir qatorda, jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassislar IR-relizlar¹⁰ (Investor Relations reliz), iste'molchilar uchun relizlar (to'g'ridan-to'g'ri iste'molchiga nashr) chiqaradilar. Har bir maqsadli auditoriya o'z xabariga ega. Internet muhiti iste'molchilar bilan vositachilar-siz (ommaviy axborot vositalarisiz) muloqot qilish imkonini beradi, shuning uchun

10 Scott D. M. The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Blogs, News Releases, Online Video, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly. John Wiley and Sons, New Jersey, 2010.–p. 87.

iste'molchilar uchun reliz kabi testlarning yangi turlarini yaratish zarurati tug'ildi. PR mutaxassis maqsadli auditoriyaning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishi juda muhim. Birinchidan, "hammaga gapirish- hech kimga gapirmaslik bilan teng". Ikkinchidan, PR bu ikki tomonlama muloqot sifatida har doim jamoatchilik manfaatlarini hisobga oladi va ularni eshitishga hamisha tayyor bo'lishi kerak. Xulosa qilib shuni aytish kerakki, PR matnlar jamoatchilik fikrini shakllantirishda katta ahamiyta kasb etadi. Undan marketing va PR xizmatlari turli maqsadlarda foydalanishiga qarab o'z funksiyasini bajarishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Zappala J. M., Karden A. R. Public Relations writing work text. Routledge. 2009. –p. 48.

Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций. СПб, 2001. –с.58.

Пономарев С. В. Вербальные коммуникации в системе паблик рилейшенз: дис. канд. филол. наук. М., 2001. –с. 65.

Пономарев С. В. Вербальные коммуникации в системе паблик рилейшенз: дис. канд. филол. наук. М., 2001. –с.84.

Богоявленский А. Е. Типы текстов паблик рилейшенз и носители ПР-сообщений // Вестн. ВГУ. Сер. Филология, журналистика. 2004. № 1. –с. 154.

Уилкокс Д.Л. Как создавать PR-тексты и эффективно взаимодействовать со СМИ. М., 2004. –с. 43.

Zamonaviy mediamuhitda PR xizmatlar. J. VIII. –T: "O'zbekiston" NMIU, 2019. –b. 186.

Scott D. M. The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Blogs, News Releases, Online Video, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly. John Wiley and Sons, New Jersey, 2010. –p. 87.

НАРКОМАНИЯ - ХАВФЛИ ИЛЛАТ**Облокулов Шавкат Шамсиевич,**

Бухоро давлат тиббиёт институти Биологик кимё кафедраси ассистенти

Рахманов Отабек РасуловичКИУТ Тошкент Кимё халқаро университети Тиббий фундаментал фанлар
кафедраси ассистентиORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0509-4523>**Турдалиев Комилжон Махсуталиевич**Тошкент Давлат Стоматологи институти Физиология ва патология
кафедраси ассистенти.

Аннотация. Инсон наркотик хусусиятга эга бўлган моддани истеъмол қилганида, унинг организмида кечадиган биокимёвий жараёнларга ўз таъсирини ўтказди. Биокимёвий реакциялар боришини бошқарувчи гормонлар ишлаб чиқарилишида ўзгаришлар содир бўлиб, организм ҳаётий фаолиятининг маромини бузади. Ушбу мақолада юқоридаги ҳолатларнинг келиб чиқиши ва оқибатлари тўғрисида фикр юритилади, шунингдек инсониятнинг қадимги даврларда наркотик моддалар хусусиятларини билиб олиши ва фойдаланиши тарихи, наркотик модда сақловчи ўсимликлар ҳақида антик давр олимларининг фикрлари ҳам ўрин олган.

Калит сўзлар: наркомания, каннабис, нейронлар, гормонлар, дофамин, инсон психикаси, депрессив ҳолатлар.

ЗАВИСИМОСТЬ - ОПАСНЫЕ ПОРОКИ

Облокулов Шавкат Шамсиевич,

Бухарский государственный медицинский институт

Ассистент кафедры биологической химии

Рахманов Отабек Расулович

КИУТ Ташкентского международного университет Кимё

Ассистент кафедры фундаментальных медицинских наук

Турдалиев Комильжон Максуталиевич

Ташкентский Государственный Стоматологический институт

Ассистент кафедры физиологии и патологии.

Аннотация. Когда человек потребляет вещество, обладающее наркотическим свойством, он по-своему влияет на биохимические процессы, происходящие в его организме. Происходят изменения в выработке гормонов, контролирующих протекание биохимических реакций, нарушающих ритм жизнедеятельности организма. Эта статья размышляет о происхождении и последствиях вышеуказанных случаев, а также включает в себя историю познания человечеством и использования наркотических свойств в древности, мнения ученых древности о наркотикосодержащих растениях.

Ключевые слова: наркомания, каннабис, нейроны, гормоны, дофамин, психика человека, депрессивные состояния.

ADDICTION-DANGEROUS VICES

Oblokulov Shavkat Shamsievich,

Bukhara State Institute of Medicine Biological kime assistant of the department

Rakhmanov Otabek Rasulovich

KIUT Kimyo International University in Tashkent.

Assistant of the Department of Fundamental Medical Sciences

Turdaliev Komiljon Maksutalievich

Tashkent State Dental Institute

Assistant of the Department of Physiology and Pathology.

Annotation affects the biochemical processes that a person undergoes in his body when he consumes a substance of narcotic nature. Changes in the production of hormones that control the course of biochemical reactions occur, disrupting the rhythm of the vital activity of the body. This article reflects on the origin and consequences of the above cases, and also includes the history of mankind's knowledge and use of narcotic properties in ancient times, the opinions of scientists of antiquity about narcotic-containing plants.

Keywords: addiction, cannabis, neurons, hormones, dopamine, human psyche, depressive states.

Наркомания- инсон организмнинг таъсирчан моддаларга ўрганиб, қарам бўлиб қолишини англатади. Наркомания ёки гиёҳвандлик – қадим замонлардан буён маълум бўлиб, унинг дастлабки шакллари инсоният ибтидоий жамоа шаклида ҳаёт кечирган даврларда пайдо бўла бошлаган. Дастлаб олов кашф қилинганда одамлар совуқдан исиниш учун ҳар хил ўт ва шох шаббаларни йиғиб, ёқиб, гулхан атрофида тўпланиб ўтиришган ва маълум бир турдаги ўсимлик қисملари ёқилганда кайфиятни кўтарувчи ва маст қилувчи ҳолатларни келтириб чиқаришини билиб олганлар. Шу тарзда ўсимликларнинг хусусиятларига қараб

бир-биридан ажратиб, эйфорияга олиб келувчи ўсимликлар алоҳида ажратиб олинган ва керакли вақтда уларни ёқиб, чиқаётган тутунидан нафас олиб, жамоавий шаклда базмлар уюштирилган. Манбаларда қайд қилинишича, антик даврда ҳар қандай диний маросимларда, қабилалараро урушдаги ғалабаларда, ва бошқа хурсандчилик вақтларда, шунингдек халқ табобатида таркибида наркотик сақловчи ўсимликлар ишлатилган. Бундан тахминан 3300 йил илгари Қадимги Мисрда каннабисдан наркотик модда сифатида кенг фойдаланилганлиги тарихий манбалардан маълум. Бундан ташқари, юнон тарихчиси Геродот “Тарих” асарида Марказий Осиё кўчманчи қабилалари ҳаёти тўғрисида тўхталар экан, шундай лавҳа келтиради: “кўчманчилар катта гулхан атрофида ўтириб оловга наша (каннабис) ташлашар ва унинг ҳидидан, гўёки эллинлар винодан маст бўлганидек, маст бўлишар экан”. Шунингдек, Гиппократ ўз асарларида ҳинд нашаси (ҳинд каннабиси) Европага скифлар томонидан Троян урушигача бўлган даврлардаёқ келтирилганлигини қайд этиб ўтган. Абу Али ибн Сино ўзининг “Тиб қонунлари” асарининг иккинчи жилдида наша (каннабис) нинг салбий жиҳатларини кўрсатиб ўтган, жумладан, 634-кўрсаткич мақолада “...наша уруғини кўп истеъмол қилинса, эрлик уруғини қирқади” деб ёзади. Шунингдек, 689-мақолада наша аъзоларни сусайтириши, кўзни хиралаштириши, меъдага зарар етказишини кўрсатиб ўтади.

Наркотик модда сифатида опий (афюн) Ироқ, Покистон, Хиндистон, Миср ва Осиё мамлакатларида айниқса кенг тарқалди. Олдинига опий ва унинг препаратлари тинчлантирувчи таъсирга эгалигидан жуда кам миқдорда, фақат тиббиётда ишлатилиб келинди. Сўнгра уи суиистеъмол қилиш натижасида аста-секин наркомания пайдо бўла бошлади. Гиёдвандлик эпидемияси Европа мамлакатларида утган асрнинг 50-нчи йиллари охири 60-нчи йилларининг бошларида, Осиё Мамлакатларидан анча йиллар олдин бошланган.

Гиёдвандлик ва рухий фаол моддаларни, шу жумладан наркотик моддаларни суиистеъмол қилиш натижасида юзага келадиган сурункали задаланишдир. Беморлар шундай моддаларни истеъмол қилишга мойиллиги, шу моддаларга рухий ва жисмоний қарам бўлиб қолганлиги, нейро- тропик моддаларга толерантлиги кучайиб бориши натижасида улар миқдорини аста-секин купайтириб бориши, шу билан бирга рухий касалланиш туфайли шахснинг инқирозга учрашига олиб боровчи хусусиятлари билан тавсифланади.

Гиёдвандликка наркотик моддалар жумласига кирувчи дорилар ёки бошқа

моддаларни суиистеъмол қилиш нахижасида юзага келадиган касалликлар киради. Токсикомания — наркотик моддалар руйхатига кирмайдиган зарарли доривор моддаларни, ва бошқа рухиятни узгартирувчи моддаларни суиистеъмол қилишдан юзага келадиган касалликдир.

Инсон наркотик хусусиятга эга бўлган моддани истеъмол қилганида, унинг организмда кечадиган биокимёвий жараёнларда ўзгаришлар содир бўла бошлайди. Бош мия нейронларида юзага келадиган ўзгаришлар гормонлар ишлаб чиқарувчи секреция безлари фаолиятига таъсир кўрсатиб, ортиқча миқдорда гормонал моддалар ишлаб чиқарилишига олиб келади. Наркотик моддалар истеъмол қилинганда қонда дофамин миқдори ортади. Ортиқча миқдордаги бу модда инсон психикасига таъсир этиб, депрессив ҳолатларни келтириб чиқаради. Уларни доимий истеъмол қилиш эса, организмда кечадиган биокимёвий жараёнларда наркотик модданинг иштирокини таъминлайди ва бевосита ўша наркотик модда организм учун ҳаётий зарур омиллар қаторига қўшилади. Шу сабабли, наркотикларга ўрганган инсон секин-аста унинг асирига айланиб боради. Наркотик моддалар истеъмол қилинганда, унинг таъсири бир неча минутда сезила бошлайди ва 3-12 соатгача давом этиб, қўзғалиш, сўниш босқичларидан иборат бўлади. Масалан, каннабисни чекиш йўли билан истеъмол қилган одамда биринчи бош айланиши кузатилиб, оғизда камфорасимон таъм сезилиб, сўлак ажралиши баъзида секинлашиши, баъзан эса ортиб, кучли очлик ҳиссини уйғотиши мумкин. Одам ўз фикр-мулоҳазаларини эркин баён эта олмайди ва мантиқсиз-хаёлий, муҳит билан боғланмаган нарсалар ҳодисалар кўз ўнгида гавдаланади. Кайфияти кескин ўзгарувчан тус олиб, қаҳ-қаҳа отиб кулишдан аччиқ кўз ёш тўкишга ўтиши, хурсандчилик ўрнини қаттиқ қўрқув эгаллайди. Юқоридагиларга ўхшаш ҳолатлар бошқа турдаги наркотик моддалар истеъмол қилинганда ҳам у ёки бу шаклда юзага келиши мумкин.

Наркотик сархушликнинг клиник куриниши юкори кайфият (баъзида бе-гамлик, хаёлпарастлик), куп кулиш, телбалик, диққат чалғиши, фикрлаш қобилятининг тезлашуви, ҳаракатнинг тезлашуви ёки аксинча ланжлик, ҳаракат мувофиқлигининг бузилиши, қадам ташлашнинг ўзгарувчанлиги билан намоён бўлади. Баъзида баджахиллик, жиззакилик, тажовузкорлик кузатилади. Тери қопламанинг қизариши ёки рангпарлиги, кўзнинг хиралашуви ва қорачиқларнинг кенгайиши кузатилиши мумкин. Доривор ва бошқа моддаларга бўлган рухий ва жисмоний қарамлик, толерантликнинг ўзгариши умумий аломатлар ҳисобланади.

Рухий қарамлик — наркотик таъсир ёки рухий келишмовчилик ҳолати ни йўқотиш мақсадида наркотик моддаларни истеъмол қилишга интилишдир. Наркотик моддаларини истеъмол қилишга интилишнинг ривожланишига куп омиллар сабаб бўлади. Бу омилларнинг асосийси моддаларнинг наркогенлик хоссасидир.

Жисмоний қарамлик — жисмоний ва рухий ўзгаришлар кўринишида юзага келадиган наркотик моддаларни сурункали истеъмол қилиш натижасидаги оғриқли ҳолатдир. Бу ҳолат моддаларни истеъмол қилмагандан ёки уларнинг антагонистларини истеъмол қилишдан юзага келади. Бу ҳолат наркотик моддаларнинг навбатдаги миқдорини бериш билан бартараф этилади.

Толерантликнинг ўзгариши — олдинги психофармакологик таъсирни юзага келтириш учун наркотик моддаларни янада кўпроқ миқдори талаб қилиниши натижасида наркотик моддаларга кўникишдир.

Одамда наркомания ривожланишини шартли равишда 3 босқичга бўлиш мумкин:

1. Бошланғич босқич- адаптация босқичи ҳам дейилади. Бунда организмнинг ёт моддага нисбатан акс-таъсир реакцияси салбийдан ижобийга ўзгара бошлайди ва психик қарамликнинг дастлабки аломатлари кузатилади.

2. Сурункали (хроник) босқич- бунда наркотик моддага жисмоний қарамлик шаклланиши тўлиқ тугалланади, абстиненция ва психоз ривожланади.

3. Ўтказиб юборилган ёки наркоманиянинг оғир шакли босқичи- бунда организмдаги барча ҳаётий муҳим органларда амалга ошувчи биокимёвий жараёнлар фақат наркотик моддалар истеъмолига боғлиқ бўлиб қолиб, ўткир психик, соматоген, неврологик ўзгаришларга олиб келади.

Хулоса қилиб айтганда организмда бирорта хужайра туқимаси йўқки, гиёҳванд модда унга токсик таъсир кўрсатмаса. У оқсил, углевод, еғ синтезига қатнашади, фермент метаболизмини бузади, туқима ядросининг митохондриясига таъсир қилади, мембраналар утказувчанлигини бузади, нерв импульсларининг утказувчанлигини узгартиради ва бузади.

Наркомания қандай шаклда ва турда намоён бўлмасин, у инсон организмида кечадиган биокимёвий жараёнларга ўзининг салбий ва ҳалокатли таъсирини ўтказмасдан қўймайди. Наркомания тузоғига илинган одам оилада ва жамиятда ўз ўрнини йўқотиб боради.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Али ибн Сино, “Тиб қонунлари” 2-жилд.1975 й. Тошкент
Авторский Абу коллектив, “Справочник по психиатрии” 1985 г. Москва.
2. М.Д.Машковский, “Лекарственные средства” 1-2 томах. 1988г. Медицина. Москва.
3. С.Южаков. “Современные лекарственные средства”. Словарь-справочник. 2008 г. Москва
4. М.Набиев, “Гиёҳвандлик умр заволи”. 1989 й. Тошкент.
5. Ш.Ш.Облокулов. (2023). КРОТОН АЛЬДЕГИД МАВЖУДЛИГИНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(13), 178–192. извлечено от <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/view/11483>
- 6.Ш.Ш.Облокулов 2023. КРОТОН АЛЬДЕГИД МАВЖУДЛИГИНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ. *Новости образования: исследование в XXI веке*. 2, 13 (сен. 2023), 178–192.
7. Oblokulov S. S. THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY //O'ZBEKISTONDAFANLARAROINNOVATSIYALARVAILMIYTADQIQOTLAR JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 624-626.
8. Oblokulov, Sh Sh. «THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY.» *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.15 (2023): 624-626.
9. Oblokulov, S. S. (2023). THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(15), 624-626.
10. Oblokulov Shavkat Shaimovich. (2022). Drugs Run In The Body Effects On Biochemical Processes. *Texas Journal of Medical Science*, 8, 63–65. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/tjms/article/view/1677>
- 11.Oblokulov Shavkat Shayimovich. (2022). HARM OF SYNTHETIC AND

NARCOTIC SUBSTANCES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 509–511. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/1068>

12.Облокулов, Ш. Ш. (2022). ЦИСТАНХЕ (CISTANCHE) ЎСИМЛИГИНИНГ ДОРИВОР ХУСУСИЯТЛАРИ. О'ЗБЕКISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(10), 199-201. <http://bestpublication.org/index.php/ozf/issue/view/13>

13.Shaimovich O. S. DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 888-890.

14. Shaimovich, Oblokulov Shavkat. “DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES.” *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 1.12 (2022): 888-890.

15.Shaimovich, O. S. (2022). DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 888-890.

16. Ходжаева Н.И.,Шоюсупова А.У. “Психиатрия” Тиббиёт институтини талабалари учун дарслик. Мехридарё, Тошкент 2011 228-247 бет

OLIIY TA'LIM MUASSASALARINI RAQAMLASHTIRISHNING MUHIMLIGI VA ASOSIY MUAMMOLARI

**O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimi
kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti tayanch doktoranti
Doliyev Asliddin To'lqinjon o'g'li**

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarini raqamlashtirishning muhimligi va asosiy muammolari tadqiq qilingan. Unda, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo'yicha amalga oshiriladigan ishlar, oliy ta'lim muassasalarini raqamlashtirishning muhimligi, raqamlashtirishning boshqaruv jarayonini samaradorligini oshirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, raqamli ekotizimlar, raqamli muhit, raqamli jamoalar, raqamli iqtisodiyot, raqamlashtirish, kompyuter texnologiyalari, virtual dunyo.

Asosiy qism:

Bugungi kunda turli ilmiy sohalarda “raqamli ekotizimlar”, “raqamli muhit”, “raqamli jamoalar” va “raqamli iqtisodiyot” va “raqamlashtirish” kabi tushunchalarni eshitish mumkin. Odamlar ongsiz ravishda “raqamlashtirish” atamasining ma'nosini tushunishadi, lekin ular uchun aniq ta'rif berish ko'pincha qiyin. Bu quyidagi faktlar bilan bog'liq: bu atama yaqinda paydo bo'ldi va har qanday holatda ham uni haqiqat deb atash mumkin va bu muddatda hali ham atama yo'q. Shuni tushunish kerakki, bu atama kontekst bilan chambarchas bog'liq, shuning uchun bizningcha, ushbu xulosa doirasida ishlatilishi mumkin bo'lgan “raqamli” so'zini tushuntirish kerak.

Raqamli iqtisodiyot kompyuter texnologiyalariga asoslangan iqtisodiyotdir. Raqamli iqtisodiyot axborotlashtirishdan farqli o'laroq, axborot texnologiyalarini joriy etish bilan cheklanib qolmay, internet va yangi raqamli texnologiyalarga asoslangan sohalarni va ish jarayonlarini ham qamrab oladi. Xorijda hamda mamlakatimizda keng ishlatilgan “Informatizatsiya” “Kibernetika” kabi atamalar ilmiy va amaliy iste'moldan chiqib, tobora ko'proq “raqamlashtirish” yoki “raqamli transformatsiyalar” iboralari keng qo'llanila boshlandi.

Raqamli iqtisodiyot tushunchasiga nisbatan ikki xil yondashuv mavjud bo'lib, birinchisi klassik yondashuv hisoblanadi. Klassik yondashuvga ko'ra, raqamli iqtisodiyot – bu raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisod bo'lib, ayni paytda faqatgina elektron mahsulotlar va xizmatlar sohasini tavsiflaydi. Klassik misollarga tele-tibbiyot, masofaviy ta'lim, media kontentini sotishni keltirish mumkin (kino, televizor, kitoblar va boshqalar).

Ikkinchisi zamonaviy yondashuv bo'lib, unga ko'ra raqamli iqtisodiyot – raqamli texnologiyalardan foydalangan holda, iqtisodiy ishlab chiqarishdir. “Falsafiy jihatdan bu atama juda keng tavsiflanadi: «raqamli iqtisodiyot bizning haqiqatimizni

to'ldiruvchi virtual muhitdir".

Moskva davlat universitetining professori A.A. Engovatova fikriga ko'ra: «Raqamli iqtisodiyot – bu ma'lumotni ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash va uzatishning yangi usullari, shuningdek, raqamli kompyuter texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan iqtisodiyotdir. Ushbu iqtisodiy model doirasida bozorga asoslangan biznes modellari radikal o'zgarishlarga ro'baro keladi, qo'shilgan qiymat modeli sezilarli darajada o'zgaradi, iqtisodiyotdagi barcha darajadagi vositachilarning qiymati keskin kamayadi.

Bundan tashqari, mahsulotni shakllantirishga alohida yondashuvning ahamiyati ortib boradi, chunki endi barcha narsani simulyatsiya qilish imkoniyati yaratiladi» .

RossiyaElektronKommunikatsiyalarAssotsiatsiyasivakiliS.A.Plugotarenkning talqiniga ko'ra “Raqamli iqtisodiyot ekotizimi raqamli informatsion texnologiyalar yordamida qo'shimcha qiymat hosil qiladigan bozor segmentidir” .

Bu borada «www.glossary.ru» tematik tushuntirish lug'atlar xizmati quyidagi ta'rifni beradi: “Raqamli iqtisodiyot (tarmoq, raqamli, elektron, virtual iqtisodiyot) – Elektron tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyat (raqamli telekommunikatsiya). Texnologik jihatdan, tarmoq iqtisodiyoti – bu yuridik shaxslarning birgalikdagi faoliyat yuritish, o'zaro munosabatga kirishish va aloqa qilishlari mumkin bo'lgan muhit” .

Avstraliya Aloqa va raqamli iqtisodiyot boshqarmasi bergan ta'rifiga ko'ra, “Raqamli iqtisodiyot – bu Internet, mobil va sensor tarmoqlari kabi platformalar orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy va iqtisodiy faoliyatning global tarmog'i”. Aslida, bu Internet tarmog'idan foydalanish imkoniyati – mehnat unumdorligini oshirish, kompaniyaning raqobatbardoshligi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga asoslangan iqtisod modelidir. Angliya strategiyasida raqamli iqtisodiyot tushunchasi raqamli sektorning barcha ishlarini va raqamli bo'lmagan sohalarda ishlayotgan barcha ishlarni o'z ichiga oladi. Asos sifatida raqamli iqtisodiyot “toza” sanoat tamoyillariga asoslanib shakllantiriladi, tanlov mezonlari elektron vositalar orqali ma'lumotlarni yig'ish, uzatish va qayta ishlash uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqarishdir. Ishlab chiqilgan strategiyada ma'lumotlar iqtisodi ostida yuqorida sanab o'tilgan “toza” tarmoqlar kontekstida to'plangan ko'plab statistik ma'lumotlar o'rin oladi.

M.Kastellsning fikriga muvofiq raqamli iqtisodiyotni axborot iqtisodiyotining ikkinchi bosqichi, deb hisoblaydigan axborot jamiyatining nazariy asoslari hisoblanib, ushbu tushuncha Jahon banki mutaxassisleri tomonidan iste'molga o'zgacha talqinda aks etib, “Raqamli iqtisodiyot – bu tizim axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy munosabatlar”, ya'ni tezkor iqtisodiy rivojlanishning yangi paradigmasi hisoblanadi.

Elektron raqamli iqtisodiyotni o'rganish markazi tomonidan 2035-yilga qadar Rossiyada raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish dasturida quyidagicha izoh ifodalangan: “Raqamli (elektron) iqtisodiyot – elektron texnologiyalar, elektron infratuzilmalar va

davlatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirish, ishlab chiqarish, tarqatish, almashish, iste'mol qilishni optimallashtirish va ko'plab ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalarini ishlab chiqishdan iborat". Shunga o'xshash fikrlarni A.V.Seshelava, V.G.Budanov, V.Y.Rumyansevlar ham keltirishadi. Raqamli iqtisodiyotning nima ekanligini tushuntirish uchun ushbu tadqiqotchilar "virtual dunyoda" barcha "muhim" harakatlar haqiqiy dunyoda amalga oshirish imkoniyati bilan ajralib turadigan real va virtual olamlarning birlashuvining natijasi bo'lgan "gibrid dunyo" tushunchasini qayd etadilar.

Ushbu jarayon uchun zarur shart-sharoitlar yuqori samaradorlik va AKTning arzonligi va raqamli infratuzilmaning mavjudligi». Shunday qilib, tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, "Raqamli iqtisodiyot" gibrid dunyoda mavjud bo'lgan iqtisodiyotdir. "Ochiq axborot texnologiyalarining xalqaro jurnali"da A.I.Sokolov va uning hammualliflari shunday deb ta'kidlaydilar: «Raqamli iqtisodiyot – real dunyo modellari yoki uning raqamli modelini yaratish qobiliyati, bu uch o'lchamli jismoniy dunyoga qo'shimcha ravishda yangi o'lchamlarni joriy etish bilan birga, oldindan mavjud bo'lmaydigan real dunyo xususiyatlarini inobatga olgan jarayondir.

Raqamli iqtisodiyot mamlakat va butun mintaqalar iqtisodiyotining shakli va tuzilishini o'zgartirib yuboradi. Ba'zi kasblar yo'qoladi, boshqalari paydo bo'ladi. Bugungi kunda aholi tomonidan elektron (virtual) mahsulotlarni xarid qilish o'sib bormoqda, oddiy tovarlar va xizmatlar yanada qulayroq tarzda iste'molchilarga yetib bormoqda. Ichki bozorlarda raqobatni rivojlantirish, bozorlarni kengaytirish, jahon bozorlarida ayrim mamlakatlar tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish bilan bog'liq jarayonlar jadallashmoqda. Raqamli transformatsiya inson hayotining ijtimoiy paradigmasini o'zgartirishga olib keladi. Bu yangi bilimlar, ufqlarni kengaytirish, yangi kasb-hunarlarni shakllantirish va malakasini oshirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ochib beradi.

Hayot uchun yanada qulay shaharlar, samarali davlat muassasalari va tegishli davlat xizmatlari tufayli fuqarolarning yashash sharoitlari yaxshilanadi. Raqamli iqtisodiyotlarning asosiy omili – malakali mutaxassislarni jalb qilishga qaratilganligi bilan izohlanadi.

Hozirgacha "raqamlashtirish" atamasi tor ma'noda raqamlashtirish axborotni raqamli shaklga aylantirishni, shu jumladan xarajatlarni kamaytirishni va yangi funksiyalarning paydo bo'lishini anglatadi. Katta hajmdagi aniq ma'lumotlar raqamli shakllarga aylantirilmoqda, bu esa bunday katta ijobiy oqibatlarga olib keladi, shuning uchun keng ma'noda raqamli tugatishdan foydalanish keng ma'noda aniqlanadi. Shuning uchun keng ma'noda raqamlashtirish iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning zamonaviy global tendensiyasi sifatida tushuniladi. Ushbu tendensiya axborotni raqamli shakllarga aylantirishga asoslangan bo'lib, bu iqtisodiy samaradorlik va hayotni yaxshilashga olib kelishi kerak. Shunga qaramay, shuni yodda tutish kerakki, ma'lumotlarning raqamli transformatsiyasi quyidagi talablarga javob berganda, keng ma'noda raqamlashtirishni samarali dunyo rivojlanish tendensiyasi sifatida ko'rib chiqish mumkin:

u ishlab chiqarish, biznes, fan fuqarolarini qamrab oladi, ijtimoiy sohalar va oddiy hayot; natija ishlatilgan; uning natijasi o'zgartirilgan ma'lumot iste'molchilari uchun ishlatilishi mumkin; uning natijasi nafaqat mutaxassislar, balki oddiy fuqarolar tomonidan ham qo'llaniladi; raqamli axborot foydalanuvchilari ular bilan hamkorlik qilish ko'nikmalariga ega. Bu raqamlashtirishning ijtimoiy hodisa sifatida juda muhim tafsilotidir, chunki dunyoning biron bir mamlakatida raqamli transformatsiyaga to'liq erishilmagan.

Raqamlashtirish – bu analog ma'lumotni raqamli formatga aylantirish va hayotning turli sohalarida ishni yaxshilash va samaradorlikni oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayoni.

Oliy ta'lim muassasalari ta'lim sohasida rivojlangan ilmiy va amaliy yangiliklar bilan birga, raqamlashtirish sohasida ham o'zaro o'zgarishlarni ko'rib shiqmoqda. Raqamlashtirishning qo'llanilishiga ko'ra, oliy ta'lim muassasalari faoliyatini boshqarishda va o'quv jarayonlarini tahlil yetishda murakkab muammo va yeshimlar ushun rotentsial mavjud.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgasha rivojlantirish konsersiyasida ko'rsatilishicha, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy yetish bo'yisha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi [1]:

raqamli iqtisodiyot ushun yuqori malakali muhandis-texnik kadrlar tayyorlash tizimini tashkil yetish;

zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini vata'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash, bu borada redagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish ushun qo'shimsha sharoitlar yaratish;

ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, "blended learning", "flipped classroom" texnologiyalarini amaliyotga keng joriy yetish;

zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil yetish;

ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar, seminarlarni onlayn kuzatish va o'zlashtirish imkonini beruvshi, shuningdek ularni yelektron axborot saqlovshilarga yuklovshi "Ye-MINBAR" platformasini amaliyotga joriy yetish, ta'lim jarayonlarida "bulutli texnologiyalar"dan foydalanish;

masofadan turib foydalanish imkonini beruvshi yelektron kutubxona tizimini keng joriy yetish, talabalarning oliy ta'lim muassasasida o'qishni tamomlaganlaridan so'ng kutubxona fondi, axborot bazalaridan foydalanishini yo'lga qo'yish orqali ularning kasbiy malakasini uzluksiz oshirib borish imkoniyatlarini kengaytirish;

milliy yelektron ta'lim resurslari yaratilishini jadallashtirish, xorijiy yelektron ta'lim resurslarini tarjima qilish ishlarini tashkil yetish, ta'lim jarayonida yelektron

resurslar salmog'ini bosqishma-bosqish oshirib borish, yelektron o'quv adabiyotlar yaratish, ularni mobil qurilmalarga yuklab olish maqsadida kutubxonalarda QR-kod yordamida yelektron resurslar haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish;

oliy ta'lim muassasasining konferensiya materiallari, bitiruv-malakaviy ishlar, magistrlik va doktorlik dissertatsiyalaridan iborat ilmiy-texnik ma'lumotlar yelektron bazasini yaratish, kelgusidagi ilmiy-texnik ma'lumotlar yangiligini ta'minlash maqsadida antirlagiat tizimidan foydalanishni keng joriy yetish;

ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarining o'ziga xosligidan kelib shiqib, ta'lim jarayonida xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan zamonaviy dasturiy mahsulotlardan foydalanishni rivojlantirish;

oliy ta'lim muassasalaridan olinadigan turli hisobot va ma'lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularni tayyorlashning qog'oz shaklidan voz keshish, boshqaruv tizimi va o'quv jarayonlari, kutubxona va hujjatlar aylanmasini yelektronlashtirishni ta'minlovshi "Yelektron universitet" rlatformasiga bosqishma-bosqish o'tish, ta'lim jarayoni ishtirokshilari faoliyati samaradorligini monitoring qilishning yelektron tizimini joriy yetish;

oliy ta'lim muassasalari redagog xodimlari, bakalavriat, magistratura talabalari va doktorantlariga oid ma'lumotlarni o'zida aks yettiruvshi va muntazam yangilanib boruvshi yelektron baza (Student Resord System) yuritilishini yo'lga qo'yish asosida uning milliy tizimini yaratish;

xalqaro moliya tashkilotlari ko'magida oliy ta'lim sohasidagi o'quv-uslubiy, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar, shuningdek davlat interaktiv xizmatlari ko'rsatishga doir ma'lumotlarni o'zida mujassam yetgan va muntazam yangilanib turadigan oliy ta'limning yagona axborot rlatformasi — "Oliy ta'lim boshqaruvi axborot tizimi"ni ishga tushirish, unda vakant o'rinlarga o'tkazilayotgan tanlovlarga oid ye'lonlarni hamda arizalarni onlayn qabul qilish imkoniyatlari.

Oliy ta'lim muassasalari (OTM) jamiyatning kelajak avlodini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Ular talabalarga kasbiy mahoratlar berish, ilmiy tadqiqotlar olib borish va innovatsiyalar yaratish ushun rlatforma beradi. Ammo, OTM faoliyatini samarali amalga oshirish ushun, ularning faoliyatini raqamlashtirishga muhtoj.

Ta'limni raqamlashtirish – bu o'quv jarayonini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalar va vositalardan foydalanish. U kompyuterlar, planshetlar, interaktiv doskalar, dasturiy ta'minot, elektron darsliklar, onlayn kurslar va boshqa raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi .

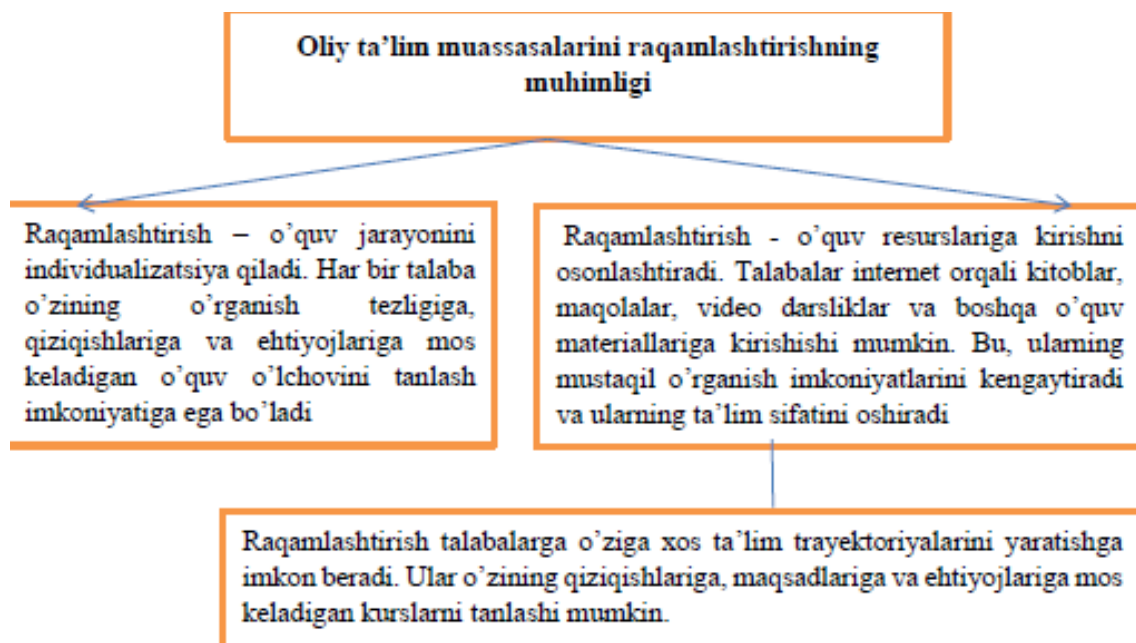
Agar biz ta'limni raqamlashtirish haqida gapiradigan bo'lsak, bu mehnat bozorida jiddiy o'zgarishlarga olib keladi, ta'lim jarayonini qayta tashkil etishga e'tibor qaratadi va o'qituvchilarning rolini qayta ko'rib chiqadi. Bir tomondan,

raqamlashtirish o'tmishdan meros bo'lib o'tgan maktab metodologiyasini yo'q qiladi, bu uning samaradorligini isbotlaydi, lekin boshqa tomondan, u turli xil ma'lumot shakllarida mavjud (nafaqat matnda, balki audio, vizual, vizual). Ma'lumot mavjudligidan tashqari, ta'limni raqamlashtirish ham olingan ma'lumotlarni chuqurroq o'rganishni anglatadi: masalan, virtual haqiqat texnologiyasi raqamli simulyatordan foydalanish imkoniyatini yaratadi va mobil ta'lim texnologiyasi istalgan vaqtda o'qish imkonini beradi.

Biroq, ma'lumotlarning mavjudligi o'qituvchilar va talabalardan doimiy ravishda tegishli va qiziqarli tarkibni qidirish va tanlashni, shuningdek olingan ma'lumotlarni qayta ishlashning yuqori tezligini talab qiladi. Va agar bolalar raqamli muhitga tezda moslashib, raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha dastlabki ko'nikmalarini shakllantirsa, buni keksa avlodlar haqida aytish mumkin emas. Ta'limni raqamlashtirish to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining raqamli texnologiyalarni bilish darajasiga bog'liq bo'lganligi sababli, u internet tomonidan taqdim etilgan deyarli cheksiz axborot resurslaridan va yangi texnologik vositalardan foydalanishni o'rganishi kerak.

Raqamlashtirish - bu biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va axborot texnologiyalarini joriy faoliyatga integratsiya qilish

jarayonidir. Raqamlashtirish OTT faoliyatini yanada samarali qiladi, chunki u o'quv jarayonini individualizatsiya qilishga, o'quv resurslariga kirishni osonlashtirishga va talabalarning o'ziga xos ta'lim o'lchovlarini yaratishga imkon beradi(1-pacm).

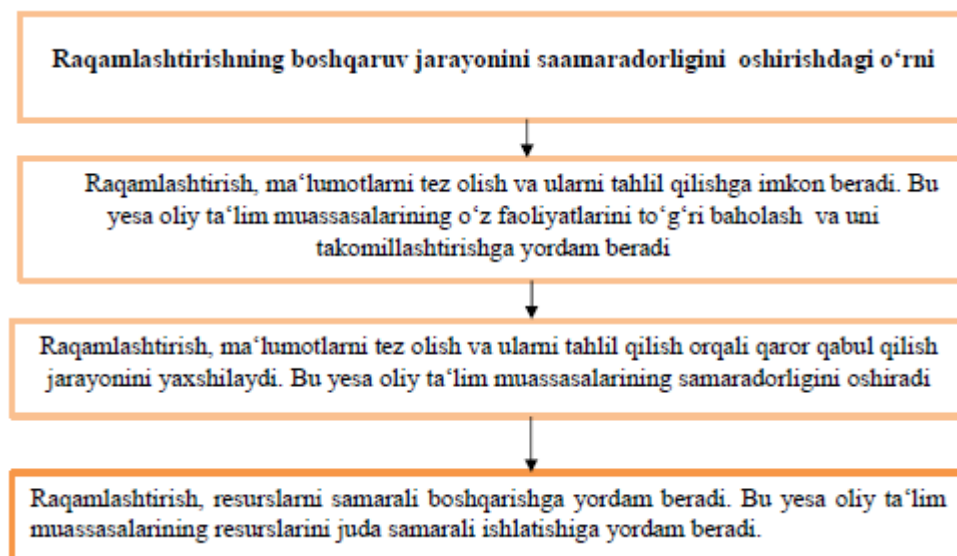
1-rasm. Oliy ta'lim muassasalarini raqamlashtirishning muhimligi

Raqamlashtirishning birinshi ahamiyati, u o'quv jarayonini individualizatsiya qiladi. Har bir talaba o'zining o'rganish tezligiga, qiziqishlariga va ehtiyojlariga mos keladigan o'quv o'lchovini tanlashi mumkin. Bu talabalarning o'zining o'rganish jarayonlarini boshqarishiga yordam beradi va ularning ta'lim olish natijalarini oshiradi.

Ikkinshidan, raqamlashtirish o'quv resurslariga kirishni osonlashtiradi. Talabalar internet orqali kitoblar, maqolalar, video darsliklar va boshqa o'quv materiallariga kirishishi mumkin. Bu, ularning mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularning ta'lim sifatini oshiradi.

Ushinshi ahamiyati, raqamlashtirish talabalarga o'ziga xos ta'lim trayektoriyalarini yaratishga imkon beradi. Ular o'zining qiziqishlariga, maqsadlariga va yehtiyojlariga mos keladigan kurslarni tanlashi mumkin. Bu yesa ularning kasbiy mahoratlarini rivojlantirishga va ularning kelajakdagi kasbga tayyorgarlik darajasini oshirishga yordam beradi.

Raqamlashtirishning ahamiyati shundaki u OTM faoliyatini yanada samarali qiladi va talabalarning ta'limdan foydalanish sifatini oshiradi(2-rasm).

2-rasm. Raqamlashtirishning boshqaruv jarayonini saamaradorligini oshirishdagi o'rni

Oliy ta'lim muassasalarida boshqaruv jarayonini raqamlashtirishning ahamiyati katta. Raqamlashtirish ma'lumotlarni tez va aniq tarzda olish, tahlil qilish va ulardan foydalanishga imkon beradi. Bu yesa qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi va uni samaraliroq qiladi:

raqamlashtirish, ma'lumotlarni tez olish va ularni tahlil qilishga imkon beradi. Bu yesa oliy ta'lim muassasalarining o'z faoliyatlarini to'g'ri baholash va uni takomillashtirishga yordam beradi;

raqamlashtirish, ma'lumotlarni tez olish va ularni tahlil qilish orqali qaror qabul qilish jarayonini yaxshilaydi. Bu yesa oliy ta'lim muassasalarining samaradorligini oshiradi;

raqamlashtirish, resurslarni samarali boshqarishga yordam beradi. Bu yesa oliy ta'lim muassasalarining resurslarini juda samarali ishlatishiga yordam beradi.

Xulosa va takliflar:

Fikrimizcha, oliy ta'lim muassasalari faoliyatini raqamlashtirish sohasidagi umumiy masalalar, ta'lim muassasalarining raqamlashtirishga o'zgarishi va rivojlanishi jihati bilan bog'liq bo'lib, bu masalalar quyidagilarni o'z ishiga oladi:

raqamlashtirishning oliy ta'lim muassasalari uchun muhimligi va rivojlanishi;

raqamlashtirishda OTMlar **o'rtasidagi farq va umumiy muammolar**;

oliy ta'lim muassasalarilarida raqamlashtirishning huquqiy va siyosiy muammolari;

oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirishning texnologik muammolari;
OTMlarni raqamlashtirish strategiyalari va yeshimlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) -Эл. изд. -М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. -398 с.

2. Фабриков М.С. Инновационная педагогика: учебное пособие - Владимир: Изд-во ВлГУ, 2020. -256 с.

3. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в селевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.

4. Gaffarova, G.G. (2019), Problems self-organization: philosophical analysis // Scientific Bulletin of Namangan State University. –T.1. –№5, - C.185-190.

5. Norboeva N., Khashimova D. The role of the digital economy in the development of information and communication technologies //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 10 (3), 25-31.

**Tashqi savdo jarayonlarini raqamlashtirishda “Eksport uch qadamda” loyihasi-
ning ahamiyati va uni takomillashtirish choralari**

Raxmonova Nargiza Rashidovna

Bojxona qo‘mitasining Bojxona instituti o‘qituvchisi

e-mail: r.r.nargizka@umail.uz

**Значение проекта «Экспорт в три шага» в цифровизации внешнеторговых
процессов и меры по его совершенствованию**

Рахмонова Наргиза Рашидовна

Преподаватель Таможенного института Таможенного комитета

e-mail: r.r.nargizka@umail.uz

**The significance of the “Export in three steps” project in the digitalization of
foreign trade processes and measures to improve it**

Raxmonova Nargiza Rashidovna

Lecturer of the Customs institute of the Customs committee

e-mail: r.r.nargizka@umail.uz

Annotatsiya.

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning tashabbusi bilan joriy etilgan “Eksport uch qadamda” loyixasining tashqi savdoni yanada rivojlantirish, tezlashtirish va soddalashtirishdagi ahamiyati, uni amaliyotga joriy etilishi natijasida tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilarining tejalgan mablag‘lari tahlil qilingan. Shuningdek, chet davlatlardagi ushbu tizimning analoglari o‘rganilib, taklif va xulosalar shakllantirilgan. Shu bilan birga yuk-kuzatuv hujjatlarini raqamlashtirish ya’ni elektron invoys va elektron SMGSni joriy qilish imkoniyatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: “Eksport uch qadamda” loyihasi, elektron invoys, elektron SMGS, raqamlashtirish, tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilari, eksport, import.

Аннотация.

В данной статье показано значение проекта «Экспорт в три шага», который был внедрен по инициативе Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева, в дальнейшем развитии, ускорении и упрощении внешней торговли, а также были проанализированы сэкономленные средства участников внешнеэкономической

деятельности в результате ее реализации. Также были изучены аналоги этой системы в зарубежных странах, сформулированы предложения и выводы. При этом изучались возможности цифровизации документов учета грузов, то есть внедрения электронной накладной и электронного СМГС.

Ключевые слова: проект «Экспорт в три шага», электронная накладная, электронный СМГС, цифровизация, участники внешнеэкономической деятельности, экспорт, импорт.

Annotation.

This article shows the importance of the “Export in Three Steps” project, which was introduced on the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoyev, in the further development, acceleration and simplification of foreign trade, and also analyzed the savings of participants in foreign economic activity as a result of its implementation. Analogues of this system in foreign countries were also studied, proposals and conclusions were formulated. At the same time, the possibilities of digitalizing cargo accounting documents were studied, that is, introducing an electronic consignment note and electronic SMGS.

Key words: project “Export in three steps”, electronic consignment note, electronic SMGS, digitalization, participants in foreign economic activity, export, import.

Kirish.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida transport-logistika tizimini takomillashtirish ham eng dolzarb masaladir, chunki dengizga chiqish imkoniyatimiz cheklangani uchun mahsulotni eksport qilishda ko‘plab qiyinchiliklar paydo bo‘layotganligini ta’kidlab o‘tganlar. Dengizga to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoniyati mavjud bo‘lmagan mamlakatlar uchun ularning iqtisodiy salohiyatini oshirish va boshqa mamlakatlar bilan bog‘lashning kaliti samarali transport-tranzit rejimini tashkil qilishdir. Ko‘plab davlatlar mintaqadagi tranzit yuklariga xizmat ko‘rsatishni, xalqaro transport koridorlari aynan uning hududidan o‘tishiga harakat qiladilar. Buning uchun yo‘llar qurish, ta’mirlash, infratuzilmani yaxshilash, chegara postlarini o‘tkazuvchanligini oshirish, tartib-taomillarni soddalashtirish kabi islohotlar amalga oshiradi. Tashqi savdoni rivojlantirishda bojxona tartib-taomillarni xalqaro konvensiyalar talablariga moslashtirish orqali soddalashtirish va buning natijasida tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilarining vaqti va harajatlarini kamaytishga erishish mumkin.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi.

Bojxona chegarasi orqali tovar va transport vositalarini olib o‘tishni tartibga solish TIFni boshqarish usullaridan biri bo‘lib, ushbu usul chegara punktlarida davlat boshqaruvini muvofiqlashtirish va optimallashtirish orqali ma’muriy to‘siqlarni kamaytirib, savdoni soddalashtirishga qaratilgan. Chegaralar orqali tovarlarni olib o‘tishda keraksiz xarajatlar va byurokratik qog‘ozbozlik xalqaro savdo xarajatlarini deyarli 12 foizga oshiradi [1]. Eksportni qo‘llab-quvvatlash, transport harajatlarini 75

%gacha kompensatsiya qiladigan mamlakatimiz uchun tovarlarning tan narxiga ta'sir qiladigan har qanday omil muhim hisoblanadi. Bu esa maqola mavzusining O'zbekiston Respublikasining bugungi iqtisodiy rivojlanishi sharoitida juda dolzarbligini ko'rsatadi.

Ilmiy muammoning qo'yilishi.

Tashqi savdo jarayonlarida bojxona chegarasi orqali tovar va transport vositalarini olib o'tish muammolarining dolzarbligi va uning tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining faoliyatiga ta'siriga, shubhasiz, olimlar va amaliyotchilarning katta e'tiborini qaratdi.

O.Bobrova, A.Kojankov, D.Korovyakovskiy, T.Nenadishina, S.Shoxinlar bojxona chegarasi orqali tovar va transport vositalarini olib o'tishni tartibga solish TIFni boshqarish usullaridan biri ekanligi, ushbu usul chegara punktlarida davlat boshqaruvini muvofiqlashtirish va optimallashtirish orqali ma'muriy to'siqlarni kamaytirib, savdoni soddalashtirishga qaratilganligini o'z ishlarida yoritib berganlar [2].

T.Nenadishina bojxona chegarasidagi notarif usullar, ularning tashqi savdoga ta'sirini o'rganib, Jahon bojxona tashkilotining konsepsiyalari asosida savdoni soddalashtirish yuzasidan tahlillar o'tkazgan [3].

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotni amalga oshirishda xorijlik tadqiqotchilarning tashqi savdoni rivojlantirishda notarif to'siqlarni kamaytirish nazariyasi va amaliyotiga bag'ishlangan ilmiy ishlariga, shuningdek, milliy amaliyotining iqtisodiy jarayonlarini kuzatish, bu boradagi ma'lumotlarni yig'ish, faktlarni tahlil va sintez qilish, taqqoslash, shuningdek, tizimli yondashuv kabi usullardan foydalanishga asoslangan.

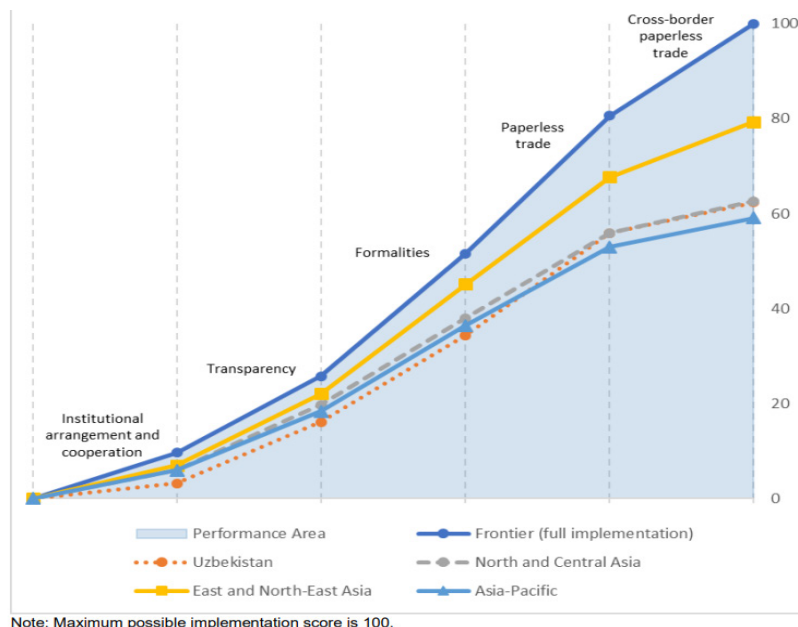
Tahlil va asosiy natijalar.

Covid-19 pandimeyasi butun dunyoda onlayn tarzda ishlash imkoniyatini oshirib, ish jarayonlarini yanada raqamlashishiga turtki bo'ldi. Mamlakatimizda ham barcha sohalarida raqamlashtirish ishlari jadallik bilan olib borilmoqda. Bugungi kunda tovarlar oldi-sottisining deyarli barcha jarayonlari raqamlashgan ya'ni tadbirkor ofisidan chiqmagan holda, tovar sotib olishi yoki xizmatlardan foydalanishi mumkin. Ko'pgina davlatlarda tovarlarni xalqaro savdosi ham to'liq raqamlashgan. O'zbekistonda ham xalqaro savdo jarayonlarini raqamlashtirish borasida so'nggi yillarda ko'plab islohotlar amalga oshirildi: BYuDni bojxona organiga yuborish, rasmiylashtirish, rasmiylashtiruv jarayonlarini kuzatish, tovarga oid sertifikatlarni olish va boshqalar to'liq raqamlashgan. Shuningdek, joriy yildan "Eksport uch qadamda" loyixasi ishga tushirilib, ilgari 9 bosqichdan iborat eksport tartib tamomillari raqamlashtirish evaziga qisqartirilib, yanada soddalashtirilib, 3 bosqichda amalga oshirish yo'lga qo'yildi.

BMTning Osiyo va Tinch okeani uchun iqtisodiy va ijtimoiy komissiyasi (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific - ESCAP) ekspertlari tomonidan 2019-yilda O'zbekistonning transchegaraviy qog'ozsiz savdoga tayyorligi

baholangan [4]. Unga ko‘ra, O‘zbekiston so‘nggi yillarda tashqi savdoni soddalashtirish va engillashtirish borasida ancha ishlar amalga oshirilganligi, shuningdek, kelgusida savdodagi harajatlarni yanada kamaytirish, savdoga oid jarayonlarni yanada soddalashtirish va raqamlashtirish orqali o‘zining raqobatbardoshligini oshirishi mumkinligi ta’kidlangan.

Xalqaro ekspertlar tomonidan O‘zbekistonda eksport-import jarayonlarining raqamlashganligi 60 % baholangan (1-rasm).

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasining transchegaraviy qog‘ozsiz savdoga tayyorligi bo‘yicha ko‘rsatkich tahlili [5] (2019 yil)

Izoh: Yuqori ball – 100 ball

ESCAP ekspertlarining fikriga ko‘ra, O‘zbekistonda transchegaraviy qog‘ozsiz savdoni to‘liq amaliyotga joriy qilinishi uchun quyidagi

3 yo‘nalishda ishlarni jonlantirish kerak:

1. Elektron bojxona va “Yagona darcha” milliy tizimlarida barcha nazorat qiluvchi organlar bilan integrasiya qilingan bo‘lishi kerak;
2. Ma’lumotlarni saqlashga mo‘ljallangan axborot texnologiyalarni uzluksiz ishlab turishini ta’minlash;
3. O‘zbekiston transchegaraviy qog‘ozsiz savdoni rivojlantirish borasida tashabbus ko‘rsatishni davom ettirishi va buning natijasida birgalikdagi ko‘rik, natijalarni elektron tarzda almashish kabilarga erishish;

Ushbu yo‘nalishdagi ishlarni yanada rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi «Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” PF-27-son Farmoni bilan tasdiqlangan davlat dasturining 88-bandini ijrosini ta’minlash maqsadida «E-tranzit» avtomatlashtirilgan axborot tizimining «Eksport uch qadamda» moduli ishlab chiqilib, 2024-yil mart oyidan sinov tariqasida ishga tushirildi. “Eksport” bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlarni avtomobil transportida amalga oshirilayotgan tashuvchilar

uchun ishga tushirilgan. Tovarlar mazkur modul orqali “eksport” bojxona rejimiga rasmiylashtiriladi.

”Eksport uch qadam” tizimining amaliyotga joriy etilishidan maqsad tadbirkorlik sub’yoktlarining ortiqcha xarajatlarini qisqartirish hisoblanadi. Ilgari tadbirkorlar birgina eksport deklarasiyasini shakllantirish uchun bojxona brokerlari uchun qo’shimcha xarajatlarni amalga oshirar edi. Bojxona ishmitasining ma’lumotlariga ko’ra, bu ko’rsatkich respublika miqyosida 74-75 milliard so’mni tashkil qilmoqda.

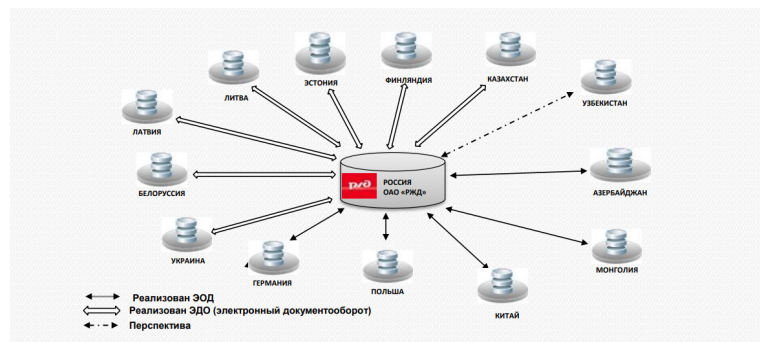
Iqtisodiy jarayonlarning jadal sur’atlarda rivojlanib borayotganligi mamlakatimizda xalqaro tashuvlarda foydalaniladigan yuk-kuzatuv hujjatlari (invoys, SMGS, SMR va b.)ni raqamlashtirishni va bu orqali eksport-import jarayonlarini yanada tezlashtirishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda tashqi savdo yuklariga oid yuk-kuzatuv hujjatlari (nakladnoy, invoys va b.) qog’oz nusxada rasmiylashtirilmoqda va ularning elektron nusxalari bojxona va boshqa nazorat qiluvchi organlarga taqdim etiladi.

Eksport jarayonlari to’liq raqamlashgan bir nechta horijiy davlatlarning ilg’or tajribalari o’rganildi.

Kambodju, Laosk xalq demokratik Respublikasi, Malayziya, Singapur, Tayland, Vetnam davlatlar hududi orqali tovarlarni olib o’tishda bojxona tranzitini boshqarishning avtomatlashtirilgan axborot tizimi ACTS dan foydalaniladi. Bunda faqatgina bir marotaba bojxona rasmiyatchiligi amalga oshiriladi va a’zo davlatlar hududi orqali tovarlarni erkin tashish imkonini berib, savdoni yengillashtirishga xizmat qiladi. Yuk yuklangan transport vositasi a’zo davlatlarning birining hududidan boshqasining hududiga alohida bojxona deklaratsiyasi taqdim etmasdan harakatlanadi. Boj va soliqlar yagona kafolat asosida amalga oshiriladi [6].

Rossiya Federasiyasi Federal bojxona xizmatining 2015-yil 1-iyundagi 1035-sonli buyrug’iga asosan, 2017-yildan boshlab temir yo’llarda amalga oshiriladigan xalqaro tashuvlarda elektron yuk-kuzatuv hujjatlarini qo’llash joriy etilgan.

Quyidagi rasmda Rossiya Federasiyasitemir yo’llar tashkiloti yuk-kuzatuv hujjatlarini va ma’lumotlarni elektron almashishda boshqa davlatlar bilan hamkorligi keltirilgan (2-rasm).

2-rasm. Rossiya “Temir yo’llari” OAJning xalqaro tashuvlarda boshqa davlatlar bilan hamkorligi sxemasi [7]

Ushbu rasmdan ko‘rishimiz mumkinki, Rossiya, Qozog‘iston, Finlandiya, Estoniya, Litva, Latviya, Belorussiya, Ukraina davlatlari temir yo‘l tashkilotlari o‘rtasida hujjatlarni elektron almashinilishi yo‘lga qo‘yilgan. Rossiya, Germaniya, Polsha, Xitoy, Mongoliya, Ozarbayjon davlatlari o‘rtasida temir yo‘llarda tashiladigan tovarlar to‘g‘risida elektron ma‘lumot almashiladi.

Agar O‘zbekiston ham yuqoridagi davlatlar bilan SMGS hujjatlarini elektron almashishni yo‘lga qo‘ysa (buning uchun avvalo eksport tovarlar uchun SMGSni elektron shakllantirishni yo‘lga qo‘yilishi talab etiladi), mamlakatimizga temir yo‘l transportida kirib kelayotgan tovarlarning yuk-kuzatuv hujjatini ular amalda bojxona chegarasiga etib kelgunlariga qadar olishimiz va ushbu ma‘lumotlarni xavflarni boshqarish tizimi orqali qayta ishlab, xavf darajalarini aniqlab, tovar etib kelgach bojxona nazoratining qanday shaklini qo‘llash yuzasidan qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Belorussiyada ham tashqi tashuvlarda elektron hujjatlardan foydalaniladi. 2016-yildan Rossiya va Belorussiya o‘rtasidagi temir yo‘l transportida tashiladigan tovar aylanmasi deyarli 100 % qog‘ozsiz, elektron shaklda amalga oshirilgan.

2016-yildan Rossiya-Litva-Belorussiya yo‘nalishidagi (va qaytish yo‘nalishidagi) bo‘sh temir yo‘l yuk vagonlari elektron nakladnoy asosida harakatlanishi yo‘lga qo‘yilgan [8].

Hozirda “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJning Yagona oyna axborot tizimida temir yo‘l vagonlarini onlayn buyurtma qilish va onlayn tarzda naklandoy (SMGS) shakllantirish imkoniyati mavjud. Ammo ushbu imkoniyatdan bugungi kunda O‘zbekiston ichidagi tashuvlar uchun qo‘llanilmoqda.

Tadqiqot davomida mamlakatimizdagi yirik eksportyor tashkilot “Navoiyazot” OAJ o‘rganildi. Unga ko‘ra, ushbu tashkilot tomonidan ichki tashuvlarda yiliga o‘rtacha 12 000 ta vagonda yuklar tashilib, hozirda ichki tashuvlar uchun “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJning yagona oyna AAT orqali elektron SMGS shakllantirilmoqda. Ushbu tashkilot tomonidan yiliga o‘rtacha ichki tashuvlar uchun 12 000 ta, eksport uchun 7 500 ta SMGS rasmiylashtirilishini, 1 dona qog‘oz nusxadagi SMGSning narhi o‘rtacha 15 000 so‘mni tashkil etishini inobatga olsak, ushbu tashkilot yuklarini tashishga qog‘oz naklandoy uchun yiliga o‘rtacha 300 mln. so‘m mablag‘ harajat qilinadi.

Bundan tashqari SMGSda ko‘p yo‘l qo‘yiladigan hatoliklar (texnik va orfografik noto‘g‘ri to‘ldirish)ni qog‘oz nakladnoyga nisbatan elektron SMGSda bir muncha oson va tezroq tuzatish imkoniyati yaratiladi. SMGS kelishuvining 15-moddasida qog‘oz yoki elektron bo‘lishi mumkinligi belgilangan.

Eksport-import jarayonlarida yana bir asosiy yuk-kuzatuv hujjati hisobvaraqa faktura (invoys) bo‘lib, ushbu hujjatda bojxona maqsadlari uchun zarur ma‘lumotlar jamlangan bo‘ladi. Invoysni raqamlashtirish ya‘ni elektron invoysdan foydalanish amaliyotini joriy etish tashqi savdoda tovar va transport vositalarining bojxona rasmiylashtiruvi, shuningdek, ular ustidan bojxona nazorati ta‘minlash, bojxona to‘lovlarini undirish, ishonchli bojxona statistikasini yuritish hamda xavfni boshqarish tizimini qo‘llashda ahamiyat kasb etadi.

Ko‘pgina davlatlarda shartnomalar o‘rniga yuk-kuzatuv va hisob-kitob hujjati

sifatida inyoysdan, shu jumladan elektron inyoysdan foydalaniladi. Elektron inyoysdan foydalanish qog'oz nusxadagi inyoysdan foydalanishdan ko'ra 60-80 % gacha harajatlarni tejaydi [9].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 25-iyundagi "O'zaro hisob-kitoblar tizimida elektron shakldagi hisob-varaq-fakturalardan foydalanishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 522-sonli qarorida elektron hisobvaraq-fakturalar tovarlarning eksport va import tarzida etkazibberilishini rasmiylashtirilishida tadbiriq etilmasligi belgilab berilgan.

Xulosa va takliflar.

O'zbekiston miqyosidagi oldi-sotti jarayonlari elektron inyoys asosida amalga oshirilayotganligi bois milliy tadbirkorlarda inyoysni elektron shakllantirish bo'yicha bilim, ko'nikma, tajriba va imkoniyatlar borligini inobatga olib, shuningdek, Rossiya, Qozog'iston kabi asosiy hamkor davlatlarda tashqi savdoda elektron inyoys qo'llanilishi va ular bilan elektron tarzda hujjatlarni almashishni yo'lga qo'yish imkoniyati mavjudligidan kelib chiqib, O'zbekistonda xalqaro yuk tashishlarda sinov tariqasida elektron inyoysni joriy etishmaqsadga muvofiq. Bunda TIF qatnashchisi tovar to'g'risidagi ma'lumotlarni faqat bir marotaba inyoysni shakllantirayotganda dasturga kiritadi. Boshqa barcha hujjatlar SMGSni va arizalar (sertifikatlash va boshqa nazorat qiluvchi organlarga yuboriladigan) ushbu inyoys asosida shakllantiriladi hamda qo'shimcha ma'lumotlar bilan to'ldiriladi. Natijada bir tovar to'g'risidagi ma'lumotlarni turli hujjatlar rasmiylashtirishda qayta-qayta dasturga kiritish oldi olinadi va ortiqcha xarajatlar sarfi kamayishiga olib keladi.

Temir yo'l transportida tashiladigan tovarlarga oid yuk-kuzatuv hujjatlarini raqamlashtirish (elektron SMGS) tizimiga o'tish esa eksportga mo'ljallangan tovarlarni elektron SMGS orqali jo'natish, asosiy hamkor davlatlar bilan elektron SMGSlarni almashishni yo'lga qo'yish, import tovarlari amalda mamlakatimizga etib kelgunga qadar ular to'g'risidagi yuk-kuzatuv hujjatlarining elektron nusxalarini hamkor davlatlardan olish imkonini beradi.

Fikrimizcha, yuqoridagi takliflarni amaliyotga joriy etish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- TIF qatnashchisi tomonidan yagona tizim orqali (bir marotaba) yuk-kuzatuv hujjatlarini rasmiylashtirish, shu jumladan vagon va konteynerlarni buyurtma qilishi va tegishli nazorat qiluvchi organlarga (bojxona, sertifikatlash organlari, transport kompaniyalari va b.)yuborishi va onlayn tarzda jarayonlarni kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi;

- elektron hujjatlar elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanganligi sababli, unga begona shaxslar tomonidan qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish imkoniyati cheklanadi;

- hujjatlarni elektron tarzda shakllantirishda o'rnatilgan logistik nazorat natijasida texnik va orfografik hatoliklar oldi olinadi;

- qog'oz nusxadagi hujjatlarni sotib olish va saqlash harajatlari kamayadi;

- tovarlarni bojxona rasmiylashtiruvi hamda bojxona chegarasi orqali tovar

va transport vositalarining bojxona nazorati bo'yicha sifatli va tez rasmiylashtiruvi amalga oshadi, tirbandliklar oldi olinadi hamda bojxona tizimi faoliyati samaradorligi ortishiga erishiladi.

Foyalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O.G.Bobrova va b. "Скоординированное управление границей: международные стандарты и правоприменительная практика" Monografiya, Moskva-2017, 191 bet, 9-bet.
2. O.G.Bobrova va b. "Скоординированное управление границей: международные стандарты и правоприменительная практика" Monografiya, Moskva-2017, 191 bet, 17-bet. [https://mgimo.ru/upload/iblock/9d0/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%D0%A1%D0%92%D0%9C%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B2%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C%20\(1\).pdf?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com](https://mgimo.ru/upload/iblock/9d0/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%D0%A1%D0%92%D0%9C%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B2%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C%20(1).pdf?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com), murojaat sanasi: 07.05.2024-yil
3. T.Nenadishina "Скоординированное управление границей как инструмент упрощения процедур торговли" maqola, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4029539, murojaat sanasi: 15.03.2024-yil
4. UNESCAP "Readiness Assessment for Cross-Border Paperless Trade: UZBEKISTAN", Bangkok, Thailand Copyright © United Nations 2019, 93 pages.
5. UN ESCAP "Readiness Assessment for Cross-Border Paperless Trade: UZBEKISTAN", Bangkok, Thailand Copyright © United Nations 2019, 93 pages, page-3
6. <https://www.customs.gov.sg/businesses/asean-customs-transit-system/overview>, murojaat sanasi: 12.03.2024-yil
7. Региональное совещание ЭСКАТО ООН - ОСЖД по гармонизации правил и положений для облегчения международных железнодорожных перевозок "Механизм «единого окна» и информационные технологии в международном железнодорожном сообщении", Астана, 20-21.12.2017
8. Minutes of the Expert Meeting, Permanent Working Group for Coding and Informatics (04-05.09.2017, Warsaw)
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-tamozhennyh-organov-v-sovershenstvovanii-vneshnetorgovyh-operatsiy-respubliki-uzbekistan>, murojaat sanasi: 23.05.2022 йил 11.06.2022 й

МУНДАРИЖА

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISH BO'YICHA PR FAOLIYATI.....	3
PARALLEL KORPUS YORDAMIDA INGLIZCHA FE'LLI FRAZEMALARNING O'RGANILISHI.....	8
OLIY TA'LIMDA RAHBAR KADRLAR RAQAMLI KOMPETENTLIGINING ASOSIY JIHATLARI.....	14
O'ZBEKISTON EKOLOGIK TASHKILOTLARINING AXBOROT SIYOSATINI OLIB BORISHDA QO'LLOVCHI SAMARALI PR-TEXNOLOGIYALARI.....	25
CHET TIL TA'LIMIDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.....	30
THE DEVELOPMENT OF TEACHING METHODS IN ENGLISH TO STUDENTS IN HIGHER EDUCATION.....	40
PR MATN JAMOATCHILIK BILAN ALOQALARNING TA'SIRCHAN METODI SIFATIDA.....	44
НАРКОМАНИЯ - ХАВФЛИ ИЛЛАТ	51
OLIY TA'LIM MUASSASALARINI RAQAMLASHTIRISHNING MUHIMLIGI VA ASOSIY MUAMMOLARI.....	59
TASHQI SAVDO JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISHDA "EKSPORT UCH QADAMDA" LOYIHASINING AHAMIYATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH CHORALARI.....	67